

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ

Όμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς

¹Ακαδημαϊκοῦ

ΑΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΙΔΕΩΝ

Σημασία αὐτῶν

Μεταξὺ τῶν σκοπῶν τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς μητρικῆς γλώσσης καταλέγεται καὶ οὗτος: Νὰ καταστήσῃ τοὺς μαθητὰς ἱκανοὺς πρὸς γραπτὴν ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων αὐτῶν ἐν γλώσσῃ κομψῇ καὶ γραμματικῶς ὁρθῇ καὶ δὴ ἐν τῇ γλώσσῃ, ἣν χρησιμοποιοῦσιν οἱ ἄριστοι τῶν συγγραφέων, τῶν γραψάντων ἐν αὐτῇ.

Τοιαύτην δεξιότητα, χρησιμεύουσιν ὥς συμπλήρωμα τῆς προφορικῆς ὁμιλίας, ἀπαιτεῖ ἐν πρώτοις ὁ βίος, τὸ δὲ σχολεῖον εἶναι καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ὑπηρετικὸν τοῦ βίου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐργασίας τῶν ἀτόμων. Δὲν ἐπιδιώκεται διὰ τῶν ἐκθέσεων νὰ ἀποκτήσῃ ὁ μαθητὴς τοῦ παιδαγωγοῦντος σχολείου τὸ γλωσσικὸν ὕψος, ὅπερ προσιδιάζει εἰς τὸ μέλλον ἐπαγγελματιᾶ αὐτοῦ, τ.ἔ. τοῦ νομικοῦ, τοῦ ἱατροῦ, τοῦ ἐμπόρου, τοῦ ὑπαλλήλου, ἀλλ' ἐπιζητεῖται νὰ μάθῃ οὗτος νὰ γράφῃ ὁρθῶς καὶ κομψῶς. Ἐν πρώτοις, μόνον ἐπὶ τοιαύτης γλωσσικῆς βάσεως θὰ δύναται βραδύτερον νὰ οἰκοδομήσῃ ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀσχολία καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν τρῶφιμον αὐτῆς ἱκανόν, ὅπως διαμορφώσῃ γλωσσικὸν ὕψος, ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ ἐπαγγελματικὰς ἀνάγκας. Ὡστε ὁ κλάδος οὗτος τῆς διδασκαλίας ἐξυπηρετεῖ καὶ σκοπὸν κατ' ἐξοχὴν πρακτικὸν καὶ ὑπηρετικόν τοῦ βίου. Ὁ σκοπὸς δ' οὗτος εἶναι ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὅποιον αἱ ἐκθέσεις ἰδεῶν ὀφείλουσι κατὰ κύριον λόγον τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ σχολείῳ.

Παρὰ τὸν πρακτικὸν ὅμως τοῦτον σκοπὸν ἐπιδιώκεται καὶ ἄλλος διὰ τῶν ἐκθέσεων. Οὐδεὶς ἄλλος κλάδος τῆς διδασκαλίας παροτρύνει τὸν παῖδα εἰς σοβαρὰν διανοητικὴν συγκέντρωσιν, εἰς βαθεῖαν διεύθυνσιν εἰς τὰ πρᾶγματα, εἰς πολυμερὴ καὶ αὐτοτελῆ ἐργασίαν τῆς διανοίας, ὅσον ἡ ὁρθὴ θεραπεία τῶν ἐκθέσεων. Δι' αὐτῶν προτρέπεται ὁ παῖς, ὅπως εἰσδύσῃ εἰς τὸ ἔσωτερον του, ἀποκτήσῃ σαφεῇ συνείδησιν τῶν γνώσεων αὐτοῦ, κρίνῃ βῆμα πρὸς βῆμα περὶ τῶν ἐγνωσμένων ὑπ' αὐτοῦ καὶ λαμβάνῃ ἀποφάσεις περὶ τοῦ προσήκοντος τρόπου ἐκδηλώσεως αὐτῶν. Οὕτως αἱ ἐκθέσεις συντελοῦσιν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μέσον πρὸς ἐμβάθυνσιν ἐν ταῖς γνώσεσι. Τέλος δὲ αἱ

ἐκθέσεις ἀποτελοῦσιν ἐξαίρετον μέσον τῆς λογικῆς ὡς ἀπαιτοῦσαι παρὰ τοῦ μαθητοῦ διατεταγμένην σύνδεσιν καὶ ἀπεικόνισιν τῶν ἰδεῶν. Καὶ πρὸς μόρφωσιν τῆς βουλήσεως συμβάλλουσιν αὐταὶ σπουδαίως.

Ὁρισμός τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν. Ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῶν ἐκθέσεων νοοῦμεν πᾶσαν γραπτὴν παράστασιν ἰδεῶν, εὐρισκομένην ἐν ἐσωτερικῇ καὶ ἐξωτερικῇ ἀλληλουχίᾳ. Ἐπομένως, αὐταὶ δεικνύουσι συναρμογὴν ἰδεῶν. Καὶ δύνανται αἱ ἰδέαι αὐταὶ νὰ εἶναι ἢ νὰ θεωρῶνται ἀληθεῖς. Ἐκφράζονται δὲ ἀπὸ ὀρισμένης ἀπόψεως καὶ ἔχουσι κοινὸν κεντρικὸν σημεῖον. Εἶναι προσέτι ἀδιάφορον, ἂν αὐταὶ ἐκτῆθησαν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἢ εἶναι γεννήματα τῆς φαντασίας ἢ ἀνήκουσιν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ ἀφηρημένου.

Ἀποτελεῖ δ' ἐκάστη ἐκθεσις ἀπηρτισμένον ὅλον κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν. Ἐνεκα δὲ τούτου δὲν δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκθέσεως συλλογαὶ συγγενῶν παραδειγμάτων ἢ φράσεων. Οὐσιώδεις ὡσαύτως γνώρισμα τῆς ἐκθέσεως, ἀναφερόμενον εἰς τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, εἶναι ἡ προσωπικὴ κτῆσις καὶ ἡ αὐτοτελὴς γραπτὴ παράστασις. Ὡς εἰκός, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον αἱ ἰδέαι, αἱ περιεχόμεναι ἐν τῇ ἐκθέσει, νὰ ἀποτελῶσι γεννήματα τοῦ γράφοντος, δὲν εἶναι δηλαδὴ ἀπαραίτητον νὰ ἔχουσι παραχθῇ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ γράφοντος δι' ἰδίας αὐτοῦ σκέψεως. Πάντως ὁμως ἀπαιτεῖται, ἵνα ὁ γράφων αὐτὰς μὴ ἐπαναλαμβάνῃ αὐτὰς τυφλῶς καὶ μηχανικῶς, ἀλλ' ἀναγνωρίξῃ αὐτὰς ὡς ὁρθάς. Καὶ πρέπει τὰς ἰδέας ταύτας, τὰς ὁποίας ἐμπιστεύεται εἰς τὸν χάρτην, νὰ ἔχῃ διατάξει λογικῶς ἐν τῇ πνευματικῇ αὐτοῦ ἰδιοκτησίᾳ καὶ ἀφομοιώσει αὐτάς. Καὶ πρέπει νὰ ἐκπηγάζωσιν ἐκ τοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καὶ διαπνέωνται ὑπὸ τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ. Τὸ τοιοῦτον δὲ γνώρισμα καθίσταται ἔκδηλον ἐν τῷ ἀτομικῷ χρωματισμῷ, τὸν ὁποῖον ὁ γράφων προσδίδει εἰς τὸ θέμα, ἐν τῇ ἰδιαζούσῃ διατάξει τῶν παραστάσεων καὶ τῇ ἀλληλουχίᾳ τῶν ἰδεῶν, ἰδίᾳ δ' ἐν τῷ γλωσσικῷ περιβλήματι αὐτοῦ, ὅπερ μορφοῖ ἢ διάνοια τῇ ἐπικουρίᾳ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ ὑπάρχοντος παρὰ τῷ ἀτόμῳ γλωσσικοῦ ὕλικου. Ὡστε καὶ ἡ ἔκφρασις εἶναι προσωπικὸν κτῆμα τοῦ γράφοντος.

Ἀντιθέτως, γραπτὴ ἐργασία, περιβεβλημένη δάνειον γλωσσικὴν μορφήν, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔκθεσις ἰδεῶν. Καὶ τοιαῦτα εἶναι ἐργασίαι, περιέχουσαι φράσεις τυπικῶς παρασκευασθείσας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἢ καταγραφῇ πορισμάτων τῆς διδασκαλίας, διατυπωθέντων κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῆς ἢ ἐπαναδιηγήσεις ἀποδιδόμεναι κατὰ λέξιν κ.τ.λ.

Αὐταὶ εἶναι βεβαίως ἄριστα μέσα πρὸς παρασκευὴν καὶ καλλιέργειαν τῶν ἐκθέσεων, δὲν δύνανται ὅμως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τοιαῦτα.

Ἐνὶ λόγῳ, ἡ ἐκθεσις ἀποτελεῖ ἐλεύθερον κατασκευάσμα καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν μορφήν, ὡς καὶ ὁ προφορικὸς λόγος, διότι ἀμέσως ἐξέρχεται ἐκ τοῦ στήθους τοῦ ὁμιλοῦντος. Ἀμφότερα δὲ τὰ εἶδη ταῦτα,

ὁ προφορικὸς λόγος καὶ ἡ ἔκθεσις, εἶναι μορφαὶ συγγενέσταται πρὸς μετὰ-δοσιν τῶν ἰδεῶν, μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι ἐκεῖνος μὲν εἶναι μορφὴ φυσικὴ, αὕτη δὲ τεχνητή.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΝ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΙΔΕΩΝ

Τὸ νὰ καταστή ὀνυατὸν εἰς τὸν μαθητὴν νὰ γράφῃ ἐκθέσεις συμφώνως πρὸς τοὺς ὑποδειχθέντας ἀνωτέρω σκοποὺς, ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τῶν ἐπομέ-ων προϋποθέσεων :

α) Ἵνα δυνηθῇ οὗτος νὰ ἐκφράξῃ γραπτῶς ἰδέας, ὀφείλει νὰ εἶναι κά-τοχος ἰδεῶν. Δύναται δὲ τις νὰ ἀποκτήσῃ ἰδέας ἢ οἰκειοποιούμενος ξένας ἢ παράγων αὐτὸς οὗτος ἰδέας. Καὶ δύναται ἡ παραγωγή αὕτη νὰ συντελεσθῇ κατὰ ποικίλους τρόπους καὶ νὰ προέλθῃ ἐκ πλείονων αἰτίων. Ἐπὶ παραδεί-γματι παράγει τις ἰδέας, παρατηρῶν τὴν περὶ αὐτὸν φύσιν ἢ ἐπισκοπῶν τὰ ἴδια αὐτοῦ συμβεβηκότα ἢ διαμορφῶν τῇ ἐπικουρίᾳ τῆς φαντασίας δεδο-μένα ἀντικείμενα καὶ συμβεβηκότα ἢ δημιουργῶν τῇ ἐπικουρίᾳ ὥσαύτως τῆς φαντασίας ἢ τέλος ἐξ ὑπαρχουσῶν ἀληθειῶν ἐξάγων νέας.

Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ἐπιτελέσει ἡ διδασκαλία ὀρι-σμένον ἔργον, νὰ ἔχῃ πλουτίσει τὴν συνείδησιν δι' ἐπαρκῶν γνώσεων, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ὁ μαθητὴς νὰ διατυποῖ ταύτας ἐπὶ τοῦ χάρτου.

β) Ἀνάγκη ὁ παῖς νὰ δύναται νὰ ἐκφράξῃ γραπτῶς τὰ διανοήματα αὐτοῦ καὶ νὰ χειρίζεται δεξιῶς τὴν γραφὴν, πρέπει δὲ διὰ καταλλήλων ἀσκήσεων νὰ ἔχῃ ἀποκτήσῃ τὴν τέχνην τοῦ γράφειν, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ τὸ σχο-λεῖον νὰ ἀπαιτῇ παρ' αὐτοῦ τὴν συγγραφὴν ἐκθέσεων.

γ) Ἀνάγκη νὰ κατέχῃ τὴν γλῶσσάν του. Ἄνευ ἱκανῶς προηγμένης γλωσσικῆς δεξιότητος δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ παρασκευὴ γραπτῆς ἐκθέσεως. Ὁ κλάδος οὗτος τῆς διδασκαλίας σκοπεῖ νὰ καταστήσῃ τὸν μαθητὴν ἱκανὸν νὰ ἐκφράξῃ γραπτῶς τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Αἱ ἰδέαι ὅμως αὗται ἐκδηλοῦνται διὰ λέξεων, καταλλήλως συνηρμοσμένων. Ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη νὰ κατέχῃ ὁ παῖς ἱκανὸν θησαυρὸν λέξεων τῆς γλώσσης του καὶ νὰ ἔχῃ ἐμπειρίαν τινά, ὅπως χρησιμοποιοῖ αὐτὰς οὕτως, ὥστε νὰ συνδυάζωνται ἀρμονικῶς λέξεις καὶ παραστάσεις. Συνυπονοεῖται δὲ ὅτι πρέπει παραλλήλως νὰ εἶναι κάτοχος τῆς ὀρθογραφίας τῶν λέξεων. Ἐκθέσεις, εὐρισκόμεναι εἰς διαρκὴ ἀγῶνα πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ὀρθογραφίας καὶ τῆς γραμματικῆς, ἀποτυγχάνουσι τοῦ σκο-ποῦ των, καθότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ προσοχὴ τοῦ συντάσσοντος αὐτὰς θὰ μερίζεται διαρκῶς μεταξὺ περιεχομένου καὶ μορφῆς καὶ θὰ διαταραχθῇ διὰ τὴν διαρκὴ διάσπασιν.

Ὡς εἵπομεν ὅμως, δὲν ἀρκεῖ ἡ γνώσις τῶν λέξεων, διότι ὁ λόγος

τελεῖται ἐκ προτάσεων. Ἐπομένως, πρέπει νὰ ἔχη ἀσκηθῇ ὁ μαθητὴς νὰ ἐκφράζεται προφορικῶς, χρησιμοποιῶν ὁρθῶς πλήρεις προτάσεις. Προσέτι κατὰ τὴν διάταξιν καὶ σύνδεσιν τῶν προτάσεων ἡ γλῶσσα ποιεῖται χρῆσιν συνδετικῶν λέξεων. Ἄν δὲ δὲν εἶναι αὗται γνωσταὶ εἰς τὸν μαθητὴν, ὥς καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν, οὗτος δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὰς ἐν τῷ λόγῳ.

Καθόλου δ' ἡ γραπτὴ ἔκθεσις ἀπαιτεῖ χρῆσιν τῆς γλώσσης. Πρὸς τοιαύτην ὅμως χρῆσιν θὰ εἶναι ἀνίκανος ὁ μαθητὴς, ἂν δὲν ἔχη ἀσκηθῇ πρότερον περὶ τὴν προφορικὴν χρῆσιν αὐτῆς. Γενικῶς εἰπεῖν, προϋπόθεσις τῆς συγγραφῆς ἐκθέσεων εἶναι νὰ ἔχη ἀσκηθῇ ὁ παῖς νὰ περιβάλλῃ δι' ὁρθοῦ γλωσσικοῦ περιβλήματος τὰς ἰδέας του καὶ νὰ ποιῆται ὁρθὴν χρῆσιν τῶν λέξεων, τῆς ὁρθογραφίας αὐτῶν καὶ τῶν σχετικῶν πλοκῶν αὐτῶν. Ἀνάγκη νὰ κατέχη τὸν μηχανισμόν τῆς γλώσσης καὶ νὰ χειρίζεται τὸν λόγον προφορικῶς. Ἡ προφορικὴ διατύπωσις ἰδεῶν θεωρεῖται ὡς ἀπαραίτητος προβαθμὶς τῆς γραπτῆς.

Τὴν δεξιότητα δὲ ταύτην ἀποκτᾷ ὁ παῖς διὰ τῶν ἐπομένων ἰδίᾳ μέσων, ἅτινα θεωρεῖται ὡς προπαρασκευαστικὰ τῶν ἐκθέσεων :

α) Δι' ἀναγνώσεως ἱκανῶν τεμαχίων, γεγραμμένων ἐν τῷ γλωσσικῷ ἰδιώματι, περὶ τὸ ὅποιον θέλομεν νὰ ἀσκήσωμεν τὸν μαθητὴν πρὸς γραπτὴν ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν.

β) Δι' ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου τῶν τεμαχίων τούτων. Πρέπει ὁ μαθητὴς διὰ τῆς τοιαύτης ἀναλύσεως νὰ ἀντλήσῃ ἅπαντα τὰ στοιχεῖα, ἅτινα τυγχάνουσιν ἀπαραίτητα πρὸς γραπτὴν διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν καὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν καταλλήλων λέξεων, εἰς τὴν προσήκουσαν τοποθέτησιν αὐτῶν ἐν τῷ λόγῳ, εἰς τὴν ὁρθὴν διάταξιν τῶν ἰδεῶν, εἰς τὰ συστατικὰ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ λόγου κ.τ.λ.

γ) Δι' ἀσκήσεως τοῦ μαθητοῦ νὰ ἐκφράξῃ τὰ διανοήματα αὐτοῦ προφορικῶς. Εἰς τοῦτο δ' ὀφείλει νὰ συνεργῇ ἡ ὅλη διδασκαλία, ἣτις πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ ἐν πᾶσι τοῖς μαθήμασι σαφὴ καὶ ἐν διατεταγμένῃ σειρᾷ ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν καὶ γλωσσικὴν ὁρθότητα καὶ καλλιέπειαν. Καὶ εἰς τοῦτο συντελοῦσι τὰ ἐπόμενα μέσα : Ὁ διδάσκαλος νὰ ποιῆται χρῆσιν γλώσσης ἀπταιστοῦ ἀπὸ γραμματικῆς, συντακτικῆς καὶ καλαισθητικῆς ἀπόψεως, εἴτε ἑρωτῶν εἴτε ὁμιλῶν ἐν συνεχείᾳ. Νὰ ἀπαιτῇ ὡσαύτως, παρὰ τῶν μαθητῶν, ὅπως ὁμιλῶσιν ἐν συνεχείᾳ, προσέχωσιν εἰς τὰ γλωσσικὰ σφάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα περιπίπτουσι, καὶ διορθῶσιν αὐτά.

Πρέπει δὲ τὸ τοιοῦτον νὰ ἐφαρμόζεται ἐν πᾶσι τοῖς μαθήμασι. Δύναται καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν, τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας κ.τ.λ. νὰ τελῶνται ἐπ' εὐκαιρίᾳ λεκτικαὶ ἀσκήσεις, συνιστάμεναι εἰς ἐκμαίευσιν ὁρθῶν ἀποκορίσεων καὶ ὁρθῶν συνεχῶν διηγήσεων τοῦ μαθητοῦ. Ὡς ὁρθότατα λέγει ὁ R u d e, « ἐὰν ὁ μαθητὴς καθ' ἑκάστην καὶ ἐν ἑκάστῳ μαθήματι ἐθισθῇ νὰ ἐκφράξῃ εἰς συνεχῇ ὁρθὸν λόγον τὰς ἰδέας του, δὲν θὰ αἰσθάνηται μεγάλην δυσχέρειαν νὰ πρᾶττῃ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν καὶ γραπτῶς.

Ἐὰν κατὰ τὴν προφορικὴν ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν τοῦ καταβάλληται προσοχὴ οὐ μόνον περὶ τοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ καὶ τῆς μορφῆς αὐτῶν, καὶ οὐ μόνον περὶ τῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν συμπλοκῶν αὐτῶν, ἂν προσέτι λαμβάνηται φροντὶς περὶ πληρώσεως καὶ τῶν αἰσθητικῶν ἀπαιτήσεων, τότε ἡ γραπτὴ διατύπωσις τῶν ἰδεῶν δὲν θὰ ἔχη νὰ ὑπερνικηθῶσι δυσχερείας, ἀναφερομένους εἰς τὸ περιεχόμενον, τὴν ἔκφρασιν, τὴν κατασκευὴν τῶν προτάσεων. Ὅλγαι μόνον δυσχερεῖαι θὰ πρέπη νὰ ὑπερνικηθῶσι κατὰ τὴν στίξιν. Ἡ μόνη δὲ πραγματικὴ δυσχερεία θὰ εἶναι ἡ ὀρθογραφία ».

δ) Δὲν ἀρκεῖ ὅμως ἡ ἄσκησις αὕτη περὶ τὸ γλωσσικῶς ἐκφράζεσθαι, ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου ἀναγκαῖα ὥς προϋπόθεσις τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν καὶ ἄσκησις περὶ τὴν λογικὴν διάταξιν καὶ ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν. Τοῦτο δὲ οὐδεὶς μαθητὴς δύναται νὰ κατορθώσῃ αὐτομάτως, ἀλλ' ἐπιβάλλεται καὶ ἐν τούτῳ ἄσκησις. Καὶ εἰς τὸν τοιοῦτον ἐθισμόν δύναται νὰ συντελέσῃ ἡ διδασκαλία τῶν ἄλλων μαθημάτων, ἂν διεξάγῃται ὀρθῶς. Οὕτως ἀρίστας εὐκαιρίας πρὸς τοῦτο παρέχουσιν ἡ ἐξαγωγή τῶν νέων ἰδεῶν, αὐτενεργούντων τῶν παιδῶν, ἡ ἐμβάθυνσις ἐν ταῖς διδασκομέναις γνώσεσιν, ἡ ἐξεύρεσις τῶν κυρίων νοημάτων τοῦ ἐκάστοτε διδασκομένου τμήματος, ἡ ἀναγνώρισις τῆς κυρίας ἰδέας κ.τ.λ.

ΧΡΟΝΟΣ ΕΝΑΡΞΕΩΣ ΤΩΝ ΓΡΑΠΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΕΝ Τῷ ΣΧΟΛΕΙῳ

Διὰ τοὺς προμνημονευθέντας λόγους ἐπειδὴ ἡ ἐργασία τῶν ἐκθέσεων προβάλλει οὐ μικρὰς δυσχερείας, δὲν πρέπει νὰ προκαλῶνται εἰς παρασκευὴν αὐτῶν οἱ μαθηταὶ λίαν ἔνωρίς. Οὕτω πολλοὶ προτείνουν, ὅπως μόλις ἀπὸ τοῦ 5ου σχολικοῦ ἔτους ἀρχῶνται αἱ τοιαῦται προσπάθειαι. Καὶ τὰ ἐπίσημα προγράμματα τῶν σχολείων πολλῶν κρατῶν τάττουσι τὴν ἔναρξιν αὐτῶν οὐχὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς φοιτήσεως τῶν παιδῶν εἰς τὸ σχολεῖον, ἀλλ' εἰς μεταγενέστερα ἔτη. Καὶ πρέπει νὰ ἀρχῶνται ἀπὸ ἀπλουστάτων μορφῶν, οἷαι εἶναι ἡ ἐν τῷ σχολείῳ καταγραφὴ ὑπὸ τῶν μαθητῶν μύθων ἢ διηγημάτων, λεχθέντων πρότερον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ ἐπαναληφθέντων προφορικῶς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ¹.

1. Παρ' ἡμῖν ἐν τῷ ἐπίσημῳ προγράμματι ὀρίζεται, ὅπως αἱ ἐκθέσεις ἀρχοῦνται ἀπὸ τοῦ 2ου ἐξαμήνου τῆς πρώτης τάξεως τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καθὼς καὶ ἀπὸ τοῦ ἀπλουστάτου εἶδους, οἷον εἶναι « καταγραφὴ ἐν τῷ σχολείῳ μύθου ἢ διηγηματίου, λεχθέντος πρότερον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, πολλάκις δὲ ἐπαναληφθέντος ὑπὸ τῶν μαθητῶν ». Ἐν δὲ τοῖς πρῶτοις πρῶτοις προγράμμασιν ὀρίζεται, « ὅπως κατὰ τὸ 5ον σχολικὸν ἔτος ἀρχοῦνται αἱ πρῶται προσπάθειαι πρὸς γραπτὴν ἀπόδοσιν τμήματος, ὅπερ διηγήθη ὁ διδάσκαλος καὶ δὴ καὶ κατὰ μὲν τὸ 1ον ἐξάμηνον ἐν τῷ σχολείῳ,

Νομίζομεν ὅμως, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀπαιτήσεων τούτων εἶναι ὑπερβολικαί. Βεβαίως, αἱ ἐκθέσεις ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔννοιαν δὲν ἔχουσι θέσιν κατὰ τὰ πρῶτα σχολικὰ ἔτη τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὸν νὰ καταλείπεται τόσον μακρὸς χρόνος πρὸς προπαρασκευὴν τῶν παιδῶν, ὅπως διατυπῶσι γραπτῶς τὰς ἰδέας τῶν. Ἄν τὸ γλωσσικὸν μάθημα καὶ ἡ λοιπὴ διδασκαλία ἐπραξαν τὰ δέοντα, δύναται ἡ ἐργασία τῶν ἐκθέσεων νὰ ἀρχίζῃ ἐνωρίτερον καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ 2ου ἐξαμήνου τοῦ 3ου σχολικοῦ ἔτους. Κατὰ δὲ τὸν πρότερον χρόνον ἂς τελῶνται αἱ ἀπαιτούμεναι προασκήσεις καὶ δὴ καὶ ἀντιγραφαὶ ἢ καὶ γραφαὶ καθ' ὑπαγόρευσιν δεδιδαγμένων κειμένων, τῶν ὁποίων ἔχει προηγηθῇ κατάλληλος γλωσσικὴ ἐπεξεργασία, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἐν συνεχείᾳ προφορικὴ ἔκφρασις τῶν διανοημάτων. Μετὰ τὴν ἑναρξιν δὲ τῶν ἐκθέσεων, ἂς προηγῶνται τὰ ἀπλούστερα εἶδη αὐτῶν¹, τὰ ἀναφερόμενα εἰς γνωστὰ ἀπλὰ πράγματα, μὴ προβάλλοντα ἀξιώσεις εἰς τὴν παραγωγικὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ὄντα ἀναπαραγωγικοῦ χαρακτῆρος.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

Αἱ ἐκθέσεις, τὰς ὁποίας κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἔτους ὀφείλει νὰ παρασκευάζῃ ἡ τάξις, πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ἀφθονώτεραι. Πλὴν δὲ ἐκείνων, τὰς ὁποίας παρασκευάζουσιν ἄπαντες οἱ μαθηταί, (τῶν κοινῶν τῆς τάξεως), πρέπει νὰ γίνονται τοιαῦται καὶ ὑπὸ διμάδων μαθητῶν ἢ καὶ μεμονωμένων παιδῶν. Καὶ τούτων ὅμως ἂς λαμβάνῃ γνῶσιν ἡ τάξις. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῇ πάγιος ἀριθμὸς τῶν κατ' ἔτος γραφομένων ἐκθέσεων ἐν ἑκάστη τάξει. Θὰ καθορίσωμεν μόνον τὸ ἐλάχιστον ὄριον ἐκείνων, αἵτινες πρέπει νὰ παρασκευάζωνται ὑπὸ πάντων (γραφομένοι ἐν τῷ σχολείῳ καὶ κατ' οἶκον), ὀριζόμεναι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Αὗται ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι ἐν ἑκάστη τάξει ὀλιγώτεραι τῶν εἴκοσι κατὰ τὴν

κατὰ δὲ τὸ 2ον ὡς κατ' οἶκον ἐργασία». Καὶ ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν αὐστριακῶν γυμνασίων ὀρίζονται ὡς ἐργασίαι διὰ τὸ 5ον σχολικὸν ἔτος « γραφαὶ ἐργασίαι, αἵτινες εἶναι ἀποκλειστικῶς γραφαὶ καθ' ὑπαγόρευσιν, ἀποβλέπουσαι κυρίως εἰς ὀρθογραφικοὺς σκοποὺς. Βραδύτερον δ' αἱ ἐργασίαι αὗται ἐναλλάσσονται μετ' ἐκθέσεων.

Καὶ κατὰ τὴν Berliner Junikonferenz τοῦ 1900 ἐθεωρήθη ὀρθὸν νὰ τάσσηται ἀρχὴ τῆς συντάξεως ἐκθέσεων τὸ 5ον σχολικὸν ἔτος. Ἄλλοι δ' εἶναι ἀκόμη συντηρητικώτεροι. Οὕτω κατὰ τὴν 2αν Kunsterziehungstag τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1903 ἐν Βεῖμάρῃ ὁ Regierungs- und Schulrat Mühlmann - Marseburg εἶπεν, ὅτι οὐδεὶς πρέπει νὰ γίνεται λόγος περὶ ἐκθέσεων, τελουμένων ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, καὶ ἐπιτρέπεται μόνον ἐν αὐτῷ ὡς γραπτὴ ἐργασία ἡ ἐπανάληψις ἐκείνου, ὅπερ ὁ μαθητὴς δύναται νὰ ἀποδίδῃ προφορικῶς.

1. Περὶ τῶν εἰδῶν τῶν ἐκθέσεων καὶ τῆς δυσχερείας ἐκάστου ἐξ αὐτῶν γενήσεται ἐκτενέστερος λόγος ἐν τοῖς ἐπομένοις.

διάρκειαν τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος δὲν εἶναι ὑπερβολικός, κατανοοῦμεν, ἂν ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν σπουδαιότητα τοῦ κλάδου τούτου καὶ τοὺς ποικίλους σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ὀφείλει νὰ ἐξυπηρετῇ καὶ ἕνεκα τοῦ ὁποίου πολλοὶ μεθοδικοὶ ἀπαιτοῦσιν, ὅπως παρασκευάζωνται ἐν τῇ τάξει 60 ἕως 70 ἐκθέσεις κατ' ἔτος.

ΕΚΛΟΓΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Γενικώτεραι παρατηρήσεις

Ἐκεῖνο, ὅπερ ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ κλάδου τούτου καὶ προσδίδει εἰς αὐτὴν ἰδιαιτερον θέλητρον, εἶναι ἡ ἀνεξάντλητος πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας δύναται τις νὰ ἀντλήσῃ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ καὶ ἡ μεγάλη ποικιλία τῶν εἰδῶν, τῆς ἐπεξεργασίας καὶ τῶν διορθώσεων αὐτῶν.

Πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν ὁμῶς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ζητημάτων τούτων, κρίνεται ἀναγκαῖα γενικώτεραί τινες παρατηρήσεις:

α) Πολλοὶ τῶν διδασκάλων ναυαγοῦσιν ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης τῶν ἐκθέσεων, ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἐσφαλμένης προσπαθείας, ὅτι οἱ μαθηταὶ πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐργασίας ταύτης νὰ εἶναι παραγωγοί, δημιουργικοί. Ἐνεκα δὲ τούτου παρέχουσι θέματα ἀγνώστου εἰς αὐτοὺς περιεχομένου, οὗτοι δὲ οὐ μόνον κατὰ τὴν γλωσσικὴν μορφήν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ περιεχομένου ὀφείλουσι νὰ δημιουργήσωσιν. Οὕτως ὁμῶς παραγνωρίζονται οἱ σκοποὶ τῆς ἐργασίας ταύτης καὶ αἱ δυνάμεις τῶν μαθητῶν, οἵτινες πολλάκις, ἵνα καλύπτωσι τὴν ἀνικανότητα, αὐτῶν προσφεύγουσιν εἰς μὴ ἐπιτρεπόμενα μέσα.

Οἱ διδάσκαλοι οὗτοι ἀπαιτοῦσι παρὰ τῶν παιδῶν ἔργον ἀνώτερον τῶν δυνάμεων αὐτῶν, ἀφοῦ καὶ τῶν ἐνηλίκων πολλοὶ δὲν εἶναι παραγωγοί, ἀλλὰ γράφοντες ἀναπαράγουσι, δηλαδὴ ἐπαναλαμβάνουσι γεγονότα καὶ ἰδέας γνωστάς. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ κλάδος οὗτος ἐν πολλοῖς σχολείοις ἀποβαίνει ἀκαρπός.

β) Διὰ τὰς ἐν τῷ σχολείῳ ἐκθέσεις, μέχρι καὶ τῶν ἀνωτάτων τοῦ gymnasίου τάξεων, πρέπει νὰ θεωρῇται ὡς κεφαλαιώδης κανὼν, ὅτι πρέπει αὗται νὰ λαμβάνονται ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ιδεῶν τῶν παιδῶν, ὥστε νὰ δύναται ἄνευ πολλοῦ κόπου νὰ ἐξαχθῇ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Οὕτω δὲν θὰ στρέφῃ ὁ παῖς τὴν κυρίαν αὐτοῦ προσπάθειαν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ γλωσσικοῦ περιβλήματος, τοῦ καταλλήλου, ὅπως ἐπενδύσῃ τὰς ἰδέας του. Ἄλλωστε καὶ ἡ ἀναπαραγωγὴ αὕτη ἐνέχει ἐν ἑαυτῇ ἱκανὴν δημιουργικὴν δύναμιν, καθότι ἐκεῖνο, οὕτινος ἐγένετό τις κάτοχος, ὅπερ ἐπεξεργάσθη, ὅπερ ἐφήρμοσε καὶ εἰς τὸ ὁποῖον προσέδωκε νέαν μορφήν, ἀποτελεῖ ἴδιον αὐτοῦ κτῆμα. Καὶ ὁ ἐκθέτων αὐτὸ προφορικῶς ἢ γράφων περὶ αὐτοῦ ἐργάζεται παραγωγικῶς,

δημιουργικῶς. Ὡς λέγει ὁρθότατα ὁ L a a s, ὁ πνευματικὸς βίος μερίζεται εἰς εἰσδοχὴν καὶ παραγωγὴν, αἵτινες εὐρίσκονται εἰς στενὴν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν. Ἡ παραγωγὴ τότε μόνον δύναται νὰ λάβῃ χώραν, ἐὰν πρότερον ἡ διάνοια ἔχῃ εἰσδεχθῇ καὶ εἰσδέχεται περαιτέρω καὶ ἐὰν ἔχῃ παρ᾽ αὐτὴν δειγμάτων, ὅτι κατορθοὶ νὰ ἐπεξεργάζεται ἀσφαλῶς τὸ προσφερόμενον εἰς αὐτήν. Ἡ παραγωγὴ ἐπακολουθεῖ τῇ εἰσδοχῇ. Ὅταν δ' ὁ μαθητὴς κατορθοῖ νὰ ἀποδίδῃ, ἀναπλάττῃ τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον, ἄλλαις λέξεσιν, ὅταν ἐφαρμόζῃ τὰς γνώσεις καὶ δεξιότητας αὐτοῦ, ἀνέρχεται εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα εἰσδεκτικότητος.

Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Hermann Schiller ζητεῖ παρὰ τοῦ μαθητοῦ κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἐκθέσεων *ἀναπαραγωγικὴν παραγωγὴν*. Τοῦτο εἶναι, λέγει, τὸ ὕψιστον, ὅπερ δύναται τις νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ αὐτόν. Ὡς εἰκὸς δέ, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ μαθητοῦ ἡ περὶ τὸ συνθέτειν ἀναπαραγωγὴ δύναται νὰ εἶναι ἢ πιστοτέρα ἀπόδοσις, ἢ ἐλευθερωτέρα. Οὕτως, ἡ ἀναπαραγωγὴ ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν ἔχεται πιστότερον πρὸς τὸ ἀρχικόν, ἐνῶ προοιούσης τῆς ἡλικίας τοῦ μαθητοῦ, τῆς νοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς περὶ τὸ γράφειν ἐμπειρίας, αὐξάνεται ἡ αὐτοτέλεια αὐτοῦ. Καὶ δύναται οὗτος ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει νὰ διατυπώσῃ τὰς ἤδη γνωστὰς εἰς αὐτὸν ιδέας κατὰ νέαν διάταξιν, νὰ προσθέτῃ νέα στοιχεῖα εἰς τὰ ἤδη γνωστά, νὰ ἐκφέρῃ ἰδίαις κρίσεις καὶ διὰ καὶ τοιαύτας, αἵτινες ἀποκλίνουν τῶν ἐξενεχθεισῶν κατὰ τὴν διδασκαλίαν, νὰ προσάγῃ νέα ἴδια ἐπιχειρήματα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν κ.ο.κ.

Σημειωτέον ἐν τούτοις, ὅτι καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς κατωτέραις τάξεσιν ἡ ἀναπαραγωγὴ δὲν πρέπει νὰ φθάνῃ μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ καταπνίγηται τελείως ἡ αὐτοβουλία καὶ ἡ αὐτενέργεια τῶν παιδῶν, νὰ ἀποβαίνῃ δὲ ἡ ἐργασία μηχανικὴ, μὴ ἐπιτρέπουσα νέαν σύνδεσιν τῶν ἤδη γνωστῶν παραστάσεων. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως αἱ ἐκθέσεις ἄς ἔχωσι τὸ ἔμβλημα τῆς ἀναπαραγωγικῆς παραγωγῆς τοῦ μαθητοῦ καὶ ἄς διαφαίνηται ἐν αὐταῖς ἡ αὐτενέργεια αὐτοῦ.

Τὰ σημεῖα δὲ ταῦτα τῆς αὐτενεργείας ἄς διαφαίνωνται εἰς τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν τῶν ἐκθέσεων. Οὕτως, αὐτενέργειαν δεικνύει ὁ μαθητὴς ἐν τῇ ἀναπαραγωγῇ ιδεῶν, τῶν ὁποίων τυγχάνει κάτοχος, ὅταν διατυπώσῃ αὐτὰς οὐχὶ κατὰ τὴν σειρὰν καὶ ἀκολουθίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν συνήνητησεν αὐτάς, ἀλλὰ κατὰ σειρὰν διάφορον. Ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ, ἐνῶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως, τὸ ὕλικόν αὐτῆς, παραμένει τὸ αὐτό, ὑφίσταται μεταβολὴν μόνῃ ἢ διάταξις, καθ' ἣν διατυπῶνται τοῦτο.

Κατὰ ταῦτα, θεωροῦμεν ἀπόβλητον τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν ἐκθέσεων, κατὰ τὸ ὅποιον τὸ περιεχόμενον αὐτῶν τυγχάνει ἄγνωστον εἰς τοὺς μαθητάς. Ἀποκρούμεν ὡσαύτως ἕτερον εἶδος, τὰ μάλιστα ἐν χρήσει ἐν πολλοῖς σχολείοις, κατὰ τὸ ὅποιον τὸ περιεχόμενον, ἄγνωστον ὡσαύτως ὄν, παρέχεται ὑπὸ τοῦ

διδασκάλου, διὰ διηγήσεως ἔτοιμον κατὰ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν πρόκειται νὰ γραφῇ ὑπ' αὐτῶν ἡ ἐκθεσις, διότι οὕτω καὶ χρόνος πολὺς κατατρώγεται καὶ ἡ προσοχὴ τῶν παιδῶν ἀποσπᾶται ἀπὸ τοῦ κυρίου περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως, οἷον πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐξεύρεσις τῆς ὁρθῆς γλωσσικῆς διατυπώσεως.

γ) Ἔτερον σφάλμα πολλῶν διδασκάλων εἶναι, ὅτι ἀπαιτοῦσιν ἐν καὶ μόνον εἶδος ἐκθέσεων καὶ κατὰ κανόνα ἐκείνο, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν γραπτὴν ἀπόδοσιν ἱστορήματος, ὅπερ πρότερον ὁ διδάσκαλος διηγῆται εἰς τοὺς μαθητάς, ἐνῶ, ὡς ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἴδωμεν, ποικίλα εἶναι τὰ εἶδη, τῶν ὁποίων δύναται νὰ γίνῃ χρῆσις. Καὶ τὴν ποικιλίαν αὐξάνει ἡ δυνατότης τοῦ νὰ προσλαμβάνωσι ταῦτα πλείονας μορφάς.

δ) Περιορίζονται ὡσαύτως εἰς ἐκθέσεις συντασσομένας ἐν τῇ τάξει, ἀποκλείοντες κατὰ κανόνα τὰς κατ' οἶκον.

ε) Τέλος περιορίζονται οἱ διδάσκαλοι συνήθως εἰς ἓνα καὶ μόνον τρόπον διορθώσεως τῶν ἐκθέσεων, ἐνῶ εἶναι δυνατοὶ πλείονες τρόποι, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ γίνῃται ἐναλλαγή. Τὸ θέμα πρέπει νὰ ἔχῃ ἀκριβῶς προσμετρηθῇ εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ. Θέμα ἀπλοῦν, ἀναπτυσσόμενον καλῶς, ἔχει μείζονα ἀξίαν ἢ πλείονα δυσχερῆ καὶ ἀνώτερα τῶν δυνάμεων τῶν παιδῶν.

ς) Καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἐκθέσεως δὲν πρέπει νὰ εἶναι μεγάλη, ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ δύναται νὰ προβαίνει ἀνέτως εἰς τὴν παρασκευὴν αὐτῆς καὶ ἡ διόρθωσις αὐτῆς νὰ μὴ παρέχῃ δυσχερείας. Καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ μαθητοῦ τῶν ἀνωτέρων τάξεων δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν μακρὰς ἐκθέσεις κατὰ πρότυπον ἐπιστημονικῶν διατριβῶν ἢ ρητορικῶν λόγων. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὰ διδόμενα θέματα παρέχωσι λαβὴν πρὸς πληθὺν σκέψων, ἃς περιορίζονται αἱ ἀπαιτήσεις εἰς ὁρισμένα σημεῖα.

ζ) Δὲν ἀρκεῖ ἡ ὕλη τῶν ἐκθέσεων νὰ καίται ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ ὁρίζοντος τοῦ μαθητοῦ καὶ νὰ εἶναι ἐλημμένη ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν νὰ ἔχῃ ἄξιον λόγου μορφωτικὸν περιεχόμενον. Οὕτως, ἃς ἀποφεύγονται θέματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐπεξεργασία οὔτε τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς σκέψιν κινεῖ οὔτε τὴν φαντασίαν ζωογονεῖ οὔτε τὴν καρδίαν δεσμεύει. Εἰς τοιαῦτα ἀκατάλληλα θέματα ἀνήκει πληθὺς ἀντικειμένων, χρησίμων ἄλλως, τὰ ὁποῖα δίδονται πρὸς περιγραφὴν, οἷα ἡ τράπεζα, τὸ κάθισμα, τὸ διδακτήριον κ.τ.λ. Ἀξίαν ἔχουσι κατ' ἐξοχὴν γνώσεις θρησκευτικοῦ, ἱστορικοῦ, ἠθικοῦ, καλαιοισθητικοῦ περιεχομένου, ὡς καὶ θέματα, ἅτινα συμβάλλονται εἰς προαγωγὴν τῆς νοητικῆς μορφώσεως. Ἡ ἀσχολία περὶ τὰ ἀνάξια λόγου ἀμβλύνει τὸ ἐνδιαφέρον. Καὶ ἡ ἐντύπωσις δι' αὐτῶν, συντελουμένη διὰ τῆς γραπτῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν, εἶναι περιττή.

η) Δὲν πρέπει ὁμως νὰ νοηθῇ κακῶς ἡ ἀπαίτησις αὕτη καὶ νὰ νομισθῇ, ὅτι μόνον τὰ ὑψηλὰ θέματα δέον νὰ χρησιμεύωσιν ἀποκλειστικῶς ὡς ὑποκείμενα ἐκθέσεων. Εὐρίσκονται ὡσαύτως ἐν μεγάλῃ πληθύνι θέματα ἐκ τοῦ

ἐπαγγελματικοῦ βίου, τῆς ἀγορᾶς, τοῦ οἴκου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἅτινα ὁμιλοῦσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ προκαλοῦσιν ἐκδήλωσιν τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ.

θ) Τὰ πρὸς ἐκθέσεις θέματα πρέπει νὰ ἐπιτρέπωσιν ἥρεμον καὶ ἀντικειμενικὴν ἐξέτασιν. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἀποκλείει θέματα, τῶν ὁποίων ἡ παράστασις δύναται νὰ προκαλέσῃ ἀψιθυμίας παρὰ τῷ μαθητῇ, νὰ διεγείρῃ τὸ συναίσθημα αὐτοῦ, νὰ ἐγείρῃ τὴν ἀποστροφὴν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ἡ διάνοια αὐτοῦ νὰ ἀποβάλῃ τὴν δέουσαν νηφαλιότητα καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ τὴν τάσιν πρὸς συνεργασίαν. Τοιαῦτα θέματα εἶναι περιγραφὴ πτώματος, θάνατος ἢ ἄλλο τι δυστύχημα προσφιλοῦς προσώπου κ.τ.λ.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν νοεῖται διὰ τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης, ὅτι τὸ θυμικὸν πρέπει νὰ παραμένῃ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς ἐργασίας ταύτης. Τοῦναντίον ὁρθὸν εἶναι νὰ θεωροῖται τὸν μαθητὴν ἢ ὕλη τῆς ἐκθέσεως, καθότι ἡ συμμετοχὴ ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ προκαλεῖ τὴν τάσιν πρὸς ἀνακοίνωσιν καὶ καθιστᾷ παραγωγικὴν τὴν διάνοιαν καὶ τὴν φαντασίαν. Μόνῃ ἡ ὑπερβολὴ τοῦ συναισθήματος περιστέλλει τὴν ἐνέργειαν τῆς διανοίας.

ι) Πρέπει ὡσαύτως τὰ πρὸς ἔκθεσιν θέματα νὰ μὴ προκαλῶσι παρὰ τῷ μαθητῇ δισταγμὸν, ὅπως ἐκφράσῃ ἑλευθέρως τὰ διανοήματα αὐτοῦ. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἀποκλείει θέματα, ἀπαιτοῦντα ἐκδήλωσιν συναισθημάτων, ἅτινα ὁ μαθητὴς θὰ ἐπεθύμει νὰ πιέσῃ ἢ ἐγκλείσῃ ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς καρδίας αὐτοῦ, εἴτε θρησκευτικὰ εἶναι ταῦτα εἴτε ἠθικὰ εἴτε ἀναφέρονται εἰς οἰκονομικὰ ἀπόρρητα.

ια) Τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον διεξοδικὰ οὔτε πολὺ στενά. Τὰ τελευταῖα δὲν ἐπιτρέπουσι σύνδεσιν τῶν ἰδεῶν καὶ ἀνέτους διανοητικὰς κινήσεις. Ὅταν δὲ ἔχωσιν ὑπὲρ τὸ δέον εὐρὺ περιεχόμενον, ὅταν περιέχωσι πληθὺν στοιχείων, ἀδυνατεῖ ὁ παῖς νὰ ἐπισκοπῇ τὸ ὅλον καὶ ἕνεκα τούτου ἐξαίρει πολλάκις ἐπουσιώδη σημεῖα, ἐνῶ παρέχεται ἄλλα οὐσιώδη.

ιβ) Ἡ ἐκλογὴ τοῦ θέματος πρέπει νὰ εἶναι προσηρμοσμένη πρὸς τὰς συνθήκας τῆς τάξεως τοῦ σχολείου. Ἐπὶ παραδείγματι ὅσῳ πολυαριθμότερα εἶναι ἡ τάξις, τοσοῦτα τὸ ἐλάχιστον ἐκλεγόμενον θέμα προσαρμύζεται δυσχερέστερον πρὸς τὰς δυνάμεις ἀπάντων τῶν μαθητῶν. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις πολλὰ μέσα θεραπείας προτείνονται. Οὕτως, ἄλλοι συνιστῶσιν, ὅπως διδῆται εἰς ἕνα ἕκαστον μαθητὴν ἢ εἰς ομάδας κοινὸν θέμα. Ἄλλοι προβάλλουσιν εἰς τὴν τάξιν πλεῖον θέματα καὶ καταλείπουσιν εἰς ἕκαστον νὰ ἐκλέξῃ τὸ πρὸς ἀνάπτυξιν. Ἄλλοι καταλείπουσι πλήρη ἑλευθερίαν περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματος. Ἄλλοι τέλος συνιστῶσι τὴν ἐν ταῖς τάξεσι κοινὴν ἐκλογὴν καὶ προπαρασκευὴν τοῦ θέματος καὶ κοινὴν διόρθωσιν τῶν σφαλμάτων.

ΕΙΔΙΚΩΤΕΡΟΣ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

Ἀφοῦ πρὸς ἐκλογὴν τῆς ὕλης τῶν ἐκθέσεων πρέπει νὰ μὴ ἀπομακρυνώμεθα τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν τῶν παιδῶν, εἶναι ἀνάγκη νὰ γινώσκωμεν, ἐκ τίνων γνώσεων ἀποτελεῖται οὗτος. Ἀνερευνῶντες δ' αὐτόν, παρατηροῦμεν, ὅτι πρὸς μόρφωσιν αὐτοῦ ἐργάζεται ἐν πρώτοις ὁ βίος. Ὁ παῖς προσκτᾶται, ἤδη πρὸ τῆς φοιτήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ σχολεῖον καὶ διαρκούσης αὐτῆς πλουσιωτάτας γνώσεις ἐκ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἀναστροφῆς. Περαιτέρω ἐργάζεται πρὸς μόρφωσιν καὶ πλουτισμὸν αὐτοῦ τὸ σχολεῖον διὰ τῶν ποικίλων γνώσεων, αἵτινες μεταδίδονται ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν διαφόρων μαθημάτων.

Ὡστε ὁ βίος καὶ τὸ σχολεῖον, ἡ ἐμπειρία, ἡ ἀναστροφή καὶ ἡ διδασκαλία εἶναι αἱ πηγαί, ἐκ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἀντλῶμεν καὶ τὴν ὕλην τῶν ἐκθέσεων. Ἐκ τούτου δ' ἔπεται, ὅτι τὸ περιεχόμενον ἐκείνου, ὅπερ πρόκειται νὰ διατυπωθῇ γραπτῶς ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐν ταῖς ἐκθέσεσι, πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νὰ κατέχεται ὑπ' αὐτῶν. Ἐκθέσεις, στηριζόμεναι ἐπὶ ἀγνώστου περιεχομένου, ὅπερ θὰ ἔπρεπε νὰ παρασχεθῇ δογματικῶς εἰς τοὺς παῖδας, πρέπει νὰ ἀποκλείωνται. Ἄλλωστε ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν πηγῶν δύναται νὰ ἀντλήσῃ τις πλουσιώτατον ὕλικόν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγῃ ἀλλαχοῦ. Κατὰ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον ἐξυπηρετοῦσιν αἱ ἐκθέσεις σκοπιμώτατα τὴν ἰδέαν τῆς συγκεντρώσεως, συντελοῦσαι εἰς τὴν στερέωσιν τῶν διδασκθεισῶν γνώσεων καὶ τὴν ἐμβάθυνσιν ἐν αὐταῖς καὶ ἀποβαίνουσαι καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης μεγάλης μορφωτικῆς σημασίας.

Τιθεμένης τῆς βάσεως ταύτης κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης τῶν ἐκθέσεων, ἀποφεύγεται ὁ κίνδυνος νὰ ἀνατίθενται εἰς τοὺς παῖδας ἐργασίαι ἀνώτεραι τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Ἐκεῖνο δ', ὅπερ ἐγένετο ὑποκείμενον διανοητικῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν, ὅπερ κατέστη καθ' ἓνα τινὰ τρόπον πνευματικῆ ἰδιοκτησία αὐτῶν, δὲν θὰ παρᾶσχῃ εἰς αὐτοὺς μεγάλας δυσχερείας κατὰ τὴν γραπτὴν ἀνάπτυξιν του. Πλὴν δὲ τούτου ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐκθέσεων ὑπάρχει ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένον τὸ διαφέρον τῶν παιδῶν, πρᾶγμα, ὅπερ ὁσαύτως πρέπει νὰ ἀσκήῃ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων.

Ἀναλόγως δὲ τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων δύνανται αὗται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τὰς παρασκευαζομένας ὑπὸ δμάδων ἢ καὶ μεμονωμένων μαθητῶν καὶ εἰς τὰς κοινὰς τῆς ὅλης τάξεως. Εἰς τὰς πρώτας ἀνήκουσιν ἐκεῖναι, τὰ θέματα τῶν ὁποίων ἐκλέγονται ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Ὡς εἰκὸς δέ, ταῦτα θὰ ἀνάγονται εἰς τὰ ἰδιαίτερα διαφέροντα τοῦ ἐκλέγοντος μαθητοῦ, εἰς τὰ προσωπικὰ σχολικὰ καὶ ἐξωσχολικὰ βιώματα αὐτοῦ, εἰς τὸν κύκλον τῶν

μελετῶν του κ.τ.τ. Δυνατὸν δὲ νὰ εἶναι καὶ προϊόντα τῆς ἐλευθέρως αὐτοῦ λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Ἐνεκα δὲ τούτου θὰ εἶναι ταῦτα καὶ διαφόρου φύσεως καὶ περιεχομένου δι' ἕκαστον μαθητὴν. Καὶ ἡ γλωσσικὴ καὶ πραγματικὴ διατύπωσις αὐτῶν δὲν θὰ εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή, ὥς καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ διδασκάλου.

Ὅρθον δὲ εἶναι νὰ παρέχεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ὥθησις πρὸς ἐκλογὴν τοιούτων θεμάτων καὶ ἐλευθερία πρὸς ἀτομικὴν ἐν γραπτῷ λόγῳ ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν. Ὡς εἰκὸς δέ, αἱ ἐκθέσεις αὗται δὲν θὰ λογίζονται ἐν τῷ καθωρισμένῳ ἀριθμῷ τῶν ἐκθέσεων τῆς τάξεως. Ἄς ἐθισθῶσι δ' οἱ παῖδες νὰ τηρῶσι κατὰ τὴν γραφὴν αὐτῶν τὰς καὶ διὰ τὰς λοιπὰς καθορισθεῖσας ἀρχάς.

Ἀντιθέτως εἰς τὰς κοινὰς ἐκθέσεις τῶν τάξεων ἀνήκουσιν ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων τὰ θέματα ὑποδεικνύονται κατὰ κανόνα ἢ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἢ κατόπιν κοινῆς συνεννοήσεως ὑπὸ διδασκάλων καὶ μαθητῶν.

Ἡ ἐκλογὴ ὁμῶς τῶν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ὑποδεικνυμένων θεμάτων ἐνέχει μεγάλην δυσχερίαν, διότι οὗτος πρέπει νὰ εἶναι κάτοχος βαθείας παιδαγωγικῆς καὶ ψυχολογικῆς μορφώσεως καὶ ἰδιαίτερος νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τὸ μὲν τὰ διαφέροντα τῶν παιδῶν, τὰ ἀνάλογα πρὸς τὴν ἡλικίαν αὐτῶν, τὸ δὲ τὴν ἀντιληπτικότητα αὐτῶν, τὰς διδακτικὰς ἀνάγκας αὐτῶν ὥς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὅλης διδακτικῆς ἐργασίας τῆς τελουμένης ἐν τῇ τάξει.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τούτων οἱ διδάσκαλοι θὰ ἔχωσι τὴν εὐχέριαν νὰ ὑποδεικνύωσι θέματα ποικίλης φύσεως καὶ περιεχομένου· ἄλλοτε περιγραφὰς γενομένης εὐρυτῆς, περιπάτου, ἐκδρομῆς, ἐργασίας κ.ο.κ.· ἄλλοτε ἀνακεφαλαιώσεις τῶν πορισμάτων γενομένης διδασκαλίας μακροτέρων περιόδων· ἄλλοτε ἐργασίας λογοτεχνικῆς μορφῆς· ἄλλοτε ἐντυπώσεις, σκέψεις, κρίσεις καὶ συμπεράσματα ποικίλης φύσεως ἐπὶ διδαχθέντων θεμάτων ἢ καὶ ἐπὶ ζητημάτων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου· ἄλλοτε ἀνάπτυξιν γνωμικῶν, ἀνάλυσιν παροιμιῶν κ.τ.ο.

Εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ γυμνασίου καὶ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἐπιτρέπεται νὰ παρέχεται ὥς ἐκθεσις ἡ καταγραφὴ ἱστορήματος, ὅπερ ὁ διδάσκαλος ἀφηγήθη εἰς τοὺς μαθητὰς ἢ ἀνέγνωσαν οὗτοι καθ' ὑπόδειξιν αὐτοῦ. Ἄς προτιμᾶται ὁμῶς ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὁ ἐπόμενος τρόπος ἐργασίας· Ἡ ἀφήγησις τοῦ διδασκάλου νὰ μὴ συνεχίζεται μέχρι τέλους, ἀλλὰ νὰ διακόπτεται ἐν τῷ μέσῳ ἢ νὰ ἀποσιωπᾶται ἡ ἔκβασις καὶ νὰ συμπληροῦται αὕτη ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτενεργούντων. Ὡσαύτως, ἃς δίδονται ἔστιν ὅτε τὰ κύρια σημεῖα τοῦ περιεχομένου ἱστορήματος ὑπὸ τύπον λέξεων ἢ φράσεων. Ἄς προκαλῆται δ' ὁ παῖς ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν νὰ περισσεύσῃ τὴν διήγησιν, καταγράφων τὸ ὅλον δι' ἐλευθέρως ἐνεργείας τῆς φαντασίας καὶ τῆς κριτικῆς αὐτοῦ ἰκανότητος.

Πρέπει δὲ νὰ τηρῆται ὠρισμένη ἀναλογία μετὰ τῶν ἐλευθέρων ἐκθέσεων καὶ τῶν καθ' ὑπόδειξιν τοῦ διδασκάλου γραφομένων, ὥστε τοὐλάχιστον

τὸ ἐν τρίτον αὐτῶν νὰ εἶναι τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς τῶν παίδων. Τὰ δὲ καθ' ὑπόδειξιν τοῦ διδασκάλου παρεχόμενα θέματα πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὴν ἡλικίαν τῶν μαθητῶν. Καὶ διὰ τοῦτο δὲ ἀπόκειται εἰς τὴν κρίσιν αὐτοῦ, ὅπως ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων εἰδὼν ἐκλέγῃ ἄλλοτε τὸ ἐν καὶ ἄλλοτε τὸ ἄλλο.

Αἱ ἐκθέσεις τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς τῶν παίδων δύνανται νὰ γράφονται ὑπ' αὐτῶν καὶ κατ' οἶκον. Τὰ εἶδη ὅμως τῶν ἐκθέσεων, τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ὀριζόμενα, ὁρθὸν εἶναι νὰ γράφονται ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν αὐτοῦ.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

Ἵνα πεισθῶμεν, πόσον πλούσιον εἶναι τὸ ὕλικόν, ὅπερ δύναται νὰ ἀν-
τλήσῃ τις ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν πηγῶν, θὰ ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὰ
θέματα τῶν πηγῶν τούτων.

Α. Τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον ἀποτελεῖ πλουσιωτάτην πηγὴν ὕλης
ἐκθέσεων καὶ ἔχει τὸ προτέρημα, ὅτι παρέχει ἄξιον λόγου περιεχόμενον ἐν
ἀρίστη γλωσσικῇ μορφῇ, ἀξία νὰ χρησιμεύῃ ὡς ὑπόδειγμα. Ἵνα ὅμως
καταστή δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ὕλη ἐκθέσεως τεμάχιόν τι, εἶναι
ἀνάγκη νὰ ἔχῃ προηγηθῇ κατάλληλος ἐπεξεργασία αὐτοῦ ἐν τῷ γλωσσικῷ
μαθήματι καὶ νὰ ἔχῃ κατανοηθῇ ὑπὸ τῶν παίδων κατὰ τε τὴν γλῶσσαν καὶ
τὸ περιεχόμενον.

Ἡ ἐξέτασις τῆς μορφῆς ἀναφέρεται : α) Εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐκφράσεις.
Κατὰ τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην ἐγείρονται τοιαῦτα τινα ἐρωτήματα : Τίς ἡ
ὀρχικὴ σημασία τῆς λέξεως. Τίνας ἄλλας σημασίας ἔχει. Τίς ἡ σημασία αὐτῆς
ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει. Τίνες ἄλλαι λέξεις ὑπάρχουσι συνώνυμοι πρὸς
αὐτήν. Διατί ἐξελέγη ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει αὕτη ἡ ἐκφρασίς. Τίνες με-
ταφορικαὶ ἐκφράσεις. Παρατηρήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ὁρθογραφίαν τῆς
λέξεως. β) Ἡ ἐξέτασις τῆς γλωσσικῆς μορφῆς ἀναφέρεται καὶ εἰς ὁλοκλή-
ρους προτάσεις, ἐξεταζομένας καὶ κατὰ τὴν μορφήν καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον
αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον.
Οὕτως ἐξετάζεται : Τί ἐκφράζεται ἐδῶ. Κατὰ ποίαν σειράν. Τίνες προσδιορι-
σμοὶ συνάπτονται. Διατί δὲν δύνανται νὰ λείψωσιν οὗτοι. Διατί ὁ προσδιο-
ρισμὸς οὗτος ἐκφράζεται ἐν δευτερευούσῃ προτάσει. Διὰ τίνων ἄλλων ἐκφρά-
σεων δύναται νὰ δηλωθῇ ἡ ἰδέα αὕτη. Οἴκοθεν δὲ νοεῖται, ὅτι δὲν ἐξετάζον-
ται ἅπασαι αἱ προτάσεις οὕτω διεξοδικῶς. Κυρίως ἐνδιατρίβομεν εἰς ἐκείνας,
τῶν ὁποίων ἡ σημασία εἶναι μείζων καὶ ἡ μετατροπὴ δύναται νὰ γίνῃ ἀβιά-
στως. γ) Ἡ ἐξέτασις ἀναφέρεται καὶ εἰς τοὺς τρόπους τῆς πρὸς ἀλλήλας συν-

δέσεως τῶν προτάσεων. Ἐξετάζονται δηλαδή οἱ διάφοροι τρόποι, κατὰ τοὺς ὁποίους εἶναι δυνατόν νὰ συνδεθῶσι πρὸς ἀλλήλας δύο προτάσεις. Αἱ συνδέσεις αὗται διδάσκονται καὶ ἐν τῷ συντακτικῷ, ἡ ἐργασία ὅμως αὕτη τελεῖται ἐδῶ ὑπὸ ἄλλην ἔννοιαν.

Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας τελεῖται διάρθρωσις τοῦ περιεχομένου καὶ καθορίζεται ἡ διάταξις τῶν ἰδεῶν. Ἐν πρώτοις ὀρίζονται τὰ κύρια τμήματα, εἴτα δ' ἐξευρίσκονται αἱ ὑποδιαίρεσεις ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Ὡς εἰκὸς δ', ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι δυνατὴ μετὰ τὴν πλήρη κατανόησιν τοῦ περιεχομένου.

Εἶναι δὲ ποικίλα τὰ εἶδη τῶν ἐκθέσεων, αἵτινες δύνανται νὰ γίνωσιν ἐν συναφείᾳ πρὸς τεμάχια τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου, οἷα τὰ ἐπόμενα :

α) *Ἀπλὴ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου.* Τοῦτο εἶναι τὸ παλαιότερον καὶ εὐχρηστότερον εἶδος τῶν ἀσκήσεων καὶ ἀρμόζει ἰδίᾳ εἰς τὴν κατωτέραν βαθμίδα, διατηρεῖ ὅμως τὴν ἀξίαν του, ἐφαρμοζόμενον καὶ ἐν ἀνωτέραις τάξεσι. Δύνανται δὲ νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς τοῦτο μόνον βραχέα τεμάχια ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ συνθετικὴ ἀσκήσις ἀποτελεῖ τὴν κατακλεῖδα τῆς ὅλης ἐπεξεργασίας, γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς, τοῦ τεμαχίου. Καὶ ὡς τοιοῦτον συγκεντροῖ ἀπάσας τὰς ἐπὶ τοῦ τεμαχίου γενομένας ἀσκήσεις. Καὶ οἱ μὲν νεώτεροι μαθηταὶ ἀναγκάζονται καὶ ὀφείλουσι νὰ ἔχωνται στερεῶς πῶς τῶν γλωσσικῶν ἐκφράσεων τοῦ τεμαχίου. Οὕτω δ' ἡ ἑκθεσις χρησιμεύει, ὅπως ὁ παῖς προσκτᾶται κομψὴν γλῶσσαν καὶ ποιῇται χρῆσιν νέων τρόπων ἐκφράσεως. Ὅσῳ ὅμως ἐφαρμόζεται ἡ ἑκθεσις αὕτη ἐπὶ πρεσβυτέρων παιδίων, ἡσκημένων νοητικῶς καὶ γλωσσικῶς, τοσούτω πρέπει ἑλευθερώτερον οὗτοι νὰ κινῶνται εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν.

β) *Ἀλλαγὴ τῆς ἀπόψεως, ἀφ' ἧς γίνεται ἡ ἀφήγησις.* Ἐπὶ παραδείγματι προκαλοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ συντάξωσι τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἑκθεσιν οὕτως, ὥστε νὰ φαίνεται, ὅτι ὁ γράφων ὑπῆρξεν ὁ ἴδιος αὐτόπτης μάρτυς ἢ καὶ μέτοχος τῶν γεγονότων. Τοιοῦτου εἵδους ἀσκήσεις προξενοῦσι συνήθως μεγάλην εὐαρέστησιν εἰς τοὺς παῖδας.

γ) *Διήγησις ἢ περιγραφὴ, γραφομένη ὑπὸ μορφὴν διαλόγου.* Ἡ ἑκθεσις αὕτη ἀπαιτεῖ πνευματικὴν καὶ γλωσσικὴν δεξιότητα. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ εἶδος τοῦτο ἀρμόζει εἰς ὠριμωτέρους μαθητάς. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην δύναται νὰ ἐργασθῇ ζωηρῶς ἡ φαντασία. Ὁ μαθητὴς ὀφείλει νὰ ἀντλήσῃ πολλὰ ἐκ τῶν ἰδεῶν του καὶ τῶν συναισθημάτων του, μεταφερόμενος εἰς τὴν θέσιν τῶν δρώντων προσώπων κ.ο.κ.

δ) *Γραφὴ ἐκθέσεως ὑπὸ μορφὴν διηγήσεως ἢ περιγραφῆς θέματος, ὅπερ ἐν τῷ βιβλίῳ ὑπάρχει ὑπὸ μορφὴν διαλογικὴν.* Καὶ κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην εἶναι ἀνάγκη συμμετοχῆς τῆς φαντασίας καὶ τῆς κρίσεως.

ε) *Ἐπιτομὴ τῶν ἐν τῷ ἀναγνωστικῷ βιβλίῳ τεμαχίων.* Ἡ τοιαύτη ἑκθεσις περιλαμβάνει μόνον τὸ κύριον περιεχόμενον. Ἀπαιτεῖ δὲ καὶ αὕτη

ἐργασίαν κρίσεως, συλλογιστικῆς καὶ ἀφαιρετικῆς ἱκανότητος, καθότι εἶναι ἀναγκαῖαι συγκρίσεις καὶ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἐπουσιώδους. Δέον προσέτι νὰ μετασχηματίξῃ ὁ γράφων τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν. Τὸ τοιοῦτον εἶναι δυσχερὴς ἐργασία, ἀποτελεῖ ὅμως τέχνην ἀπαραίτητον διὰ τὸν βίον. Πρὸς ἐθισμόν δὲ τῶν παίδων εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐκθέσεων πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ παρέχῃ ἐν ἀρχῇ ἐπικουρίας. Τοιαῦται δ' εἶναι νὰ προκαλῇ τοὺς παῖδας διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων, ὅπως ἐθισθῶσιν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων, τὴν ἔνωσιν τῶν οὕτως εὐρεθέντων καὶ τὴν διατύπωσιν αὐτῶν ἐν συνεχεῖ λόγῳ. Βραδύτερον ἐξευρίσκεται μόνῃ ἢ διατάξις.

ς) *Ἐκτενεστέρα ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου.* Κατ' αὐτὴν διηγήσεις, περιγραφαί, περιλήψεις παρέχουσαι τὰ κύρια σημεῖα, καταγράφονται ἐν μείζονι ἐκτάσει. Κατὰ τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην ὀφείλει ὁ γράφων νὰ ἐξευρίσκῃ νέα δευτερεύοντα γεγονότα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ πλατύνῃ τὸν λόγον, παρενείρων ταῦτα προσηκόντως εἰς τὰ παλαιά. Καὶ ἐνταῦθα ἀπαιτεῖται συμμετοχὴ τῆς δημιουργικῆς φαντασίας καὶ τῆς μνήμης. Ὅφειλε προσέτι ὁ γράφων νὰ συνδέῃ προσηκόντως τὰ προστιθέμενα νέα στοιχεία εἰς τὰ παλαιὰ καὶ νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὰ τὴν ἀπαιτουμένην γλωσσικὴν μορφήν. Ἡ τοιαύτη δ' ἐργασία ἀπαιτεῖ, πλὴν τῆς φαντασίας καὶ τῆς μνήμης, καὶ ἱκανὴν διανοητικὴν ὀριμότητα, ὅπως μετατίθῃται ὁ γράφων τελείως εἰς τὰς ἐν τῷ τεμαχίῳ εἰκονιζομένας σχέσεις καὶ καθορίξῃ τὸ σημεῖον, ὅπερ πρέπει νὰ πλατυνθῇ, τὴν ὕλην, ἣτις θὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν πλουτισμόν, τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν αὐτῆς, τὴν σύνδεσιν αὐτῆς μετὰ τῆς ὑπαρχούσης.

ζ) *Μεταβολὴ τῆς σειρᾶς τῶν ἰδεῶν.* Κατὰ ταύτην, μεταβάλλουσι θέσιν τὰ σημεῖα τῆς διατάξεως, οὕτω δὲ μεταβάλλεται καὶ ἡ ὅλη διάταξις τῶν ἰδεῶν.

η) *Ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου τοῦ τεμαχίου ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς.* Πᾶσα ὕλη δύναται νὰ προσλάβῃ τὴν μορφήν ταύτην. Πρέπει ὅμως νὰ ἔχῃ ὑποδειχθῇ εἰς τοὺς παῖδας ὁ τύπος, κατὰ τὸν ὁποῖον γράφονται αἱ ἐπιστολαί. Πάντως, δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου διηγήσεώς τινος ἢ περιγραφῆς ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς. Τοιαῦται ἐπιστολαὶ πλὴν τοῦ ὅτι δὲν ἔχουσι μεγάλην πρακτικὴν ἀξίαν, ἀναγκάζουσι τοὺς παῖδας νὰ ἐξευρίσκωσι καταλλήλους εἰσαγωγὰς καὶ ἐπιλόγους, αἵτινες δὲν εἶναι εὐκόλος ἐργασία. Τὰ δὲ συνήθως γραφόμενα ὑπὸ τῶν παίδων εἶναι, ὥς τὰ πολλά, ἀσήμαντα, εὐρισκόμενα εἰς βεβιασμένην καὶ χαλαρὰν σῆσιν πρὸς τὸ κύριον περιεχόμενον.

Β. *Ἀπείκασμα.* Νέα τις ὕλη εἰκονίζεται ἐν μορφῇ δεδομένη, ἣτις, ὥς τὰ πολλά, ὑπάρχει ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι τεμαχίῳ καὶ χρησιμεύει ὡς ὑπόδειγμα. Ἐπιφέρονται μόνον μεταβολαὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν. Π.χ. προκαλεῖται ὁ μαθητὴς νὰ περιγράψῃ ζῶον ἢ φυτὸν κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν καὶ ἀκολουθίαν πρὸς περιγραφὴν, ὑπάρχουσαν ἐν τῷ ἀναγνωστικῷ, ἢ δοθεῖσαν εἰς αὐτόν.

Ἀπομιμήσεις διηγήσεων καὶ μύθων εἶναι ἀγαπηταί, ἔχουσιν ὅμως μικρὰν ἀξίαν, ὅταν ἡ ὅλη ἐργασία συνίσταται ἐν τούτῳ, τὴν θέσιν προσώπου τινὸς ἢ ζῶντος νὰ καταλάβῃ ἄλλο. Ἡ ἐπίτευξις ὅμως ἀληθοῦς ἐλευθέρως ἀπομιμήσεως ἀποβαίνει δυσχερὴς διὰ τοὺς παῖδας, τῶν ὁποίων ὁ ὀρίζων εἶναι στενὸς καὶ ἡ πνευματικὴ δεξιότης περιορισμένη. Ἐπομένως, προσπάθειαι πρὸς τοιαύτας ἐργασίας ἐπιτρέπονται ἐπὶ ὠριμωτέρων πῶς μαθητῶν.

Γ. **Συγκρίσεις.** Πρόσωπα ἢ γεγονότα ἢ ἀντικείμενα τοῦ τεμαχίου συγκρίνονται πρὸς ἄλλα. Ἡ σύγκρισις ἀπαιτεῖ, ἵνα ἡ προσοχὴ στραφῇ συγχρόνως πρὸς δύο ἀντικείμενα καὶ ἐξαρθῶσι τὰ ἐν ἐκάστῳ ἐξ αὐτῶν ὑπάρχοντα ὅμοια καὶ διάφορα. Πλὴν δὲ τούτου, εἶναι ἀναγκαῖα καὶ κατάλληλος γλωσσικὴ διατύπωσις. Διὰ ταῦτα καὶ αἱ συγκρίσεις αὗται προϋποθέτουν ἱκανῶς ἀνεπτυγμένας νοητικὰς καὶ γλωσσικὰς δεξιότητας καὶ ἔχουσι θέσιν ἐν ἀνωτέραις τάξεσιν ἐπὶ ὠριμωτέρων παιδῶν.

Δ. **Περιγραφή χαρακτήρων.** Καὶ ἡ ἐργασία αὕτη δὲν εἶναι εὐχερὴς, διότι αἱ χαρακτηρίζουσαι πρόσωπόν τι ἰδιότητες ἐξάγονται ἐκ τῶν πράξεων τῶν προσώπων. Ἐπομένως, πρέπει καὶ αὕτη ἡ ἐργασία νὰ ἀνατίθεται εἰς ὠριμωτέρους μαθητάς. Ἔχει δὲ ἀνάγκην καὶ προεργασίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ διδάσκαλος προκαλεῖ τοὺς μαθητάς νὰ ἀναζητήσωσι καὶ εὗρωσι τὰς χαρακτηριστικὰς ἰδιότητας προσώπου τινός, νὰ συνδέσωσι ταύτας καὶ διατυπώσωσι γλωσσικῶς ἐν συνεχείᾳ.

Ε. **Καταγραφή τοῦ περιεχομένου ποιήματος ἐν πεζῷ λόγῳ.** Πολλοὶ ἀπορρίπτουσι τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐκθέσεων, διότι, λέγουσι, διὰ τοιαύτης ἐργασίας καταστρέφεται ἡ ἰδιότης, ἡ χαρακτηρίζουσα τὸ ποίημα καὶ ἀποσβέννυται ἡ ὥραία ἐντύπωσις, ἣτις γεννᾶται ἐκ τῶν ἰδεῶν τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν ποιητικῶν ἐκφράσεων αὐτοῦ. Ὁ μαθητὴς κατὰ τὴν τοιαύτην ἐργασίαν εἶναι ἡναγκασμένος νὰ ἀντικαθιστᾷ τὰς ὥραίας ἐκφράσεις δι' ἰδίων ξηρῶν καὶ ἀκαλαισθήτων στοιχείων¹. Ἄλλοι προτείνουν ἕνεκα τῶν λόγων τούτων, ὅπως πρὸς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐκθέσεων χρησιμοποιῶνται ποιήματα μετρίας ἀξίας. Ὁρθοτάτη ὅμως εἶναι ἡ ἀντίρροσις, ὅτι δὲν πρέπει τὸ σχολεῖον νὰ δαπανᾷ τὸν χρόνον αὐτοῦ ἀσχολούμενον περὶ ἔργα, μὴ ἔχοντα ἀναμφισβήτητον ἀξίαν.

Ἡ γνώμη ἡμῶν εἶναι, ὅτι πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν νὰ λαμβάνωμεν ὡς ὑποκείμενα ἐκθέσεων λυρικά ποιήματα καὶ καθόλου ποιήματα ζωηρᾶς φαντασίας καὶ ἰσχυρᾶς ἐμπνεύσεως. Προτιμητέα τὰ ἱστορικῶς περιεχομένου. Πρέπει ὡσαύτως νὰ ἀποφεύγωμεν νὰ καταγράφηται ἐν πεζῷ στίχος πρὸς στίχον τὸ περιεχόμενον ποιημάτων, τῶν ὁποίων οὕτω μόνον τὰ μέτρα ἀφαιροῦνται,

1. Ὁ Diez λέγει σχετικῶς: « Ἡ ποιητικὴ ὅλη χρησιμεύει πρὸς ἀνάγνωσιν, ἀπαγγελίαν, ᾧδὴν ἄλλ' οὐχὶ καὶ πρὸς ἐπεξεργασίαν δι' ἐκθέσεις. Ἡ ἐκθεσις σκοπεῖ νὰ ἀποδώσῃ τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν παράστασιν αὐτῆς ».

μένουσι δ' ἀμετάβλητοι αἱ ποιητικαὶ λέξεις, ἐκφράσεις καὶ πλοκαί. Ἐς προκαλῆται πολλῷ μᾶλλον ὁ παῖς νὰ περιγράψῃ τὰς πραγματικὰς βάσεις καὶ τὴν πορείαν τῶν γεγονότων ἢ νὰ συγκρίνῃ τὴν πηγὴν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐνεπνεύσθη ὁ ποιητὴς τὴν ὕλην αὐτοῦ, πρὸς τὴν ποιητικὴν ἀπεικονίσιν. Διὰ τῆς τοιαύτης παραβολῆς κατανοεῖται καὶ ἡ ἠθικὴ τάσις τοῦ συγγραφέως.

Ὁ Hermann Schiller συνιστᾷ « νὰ προκαλῶνται οἱ μαθηταὶ νὰ καταγράψωσι τὸ περιεχόμενον ἐπικῶν ποιημάτων ἐν τῷ σχολείῳ ἀμέσως μετὰ τὴν γενομένην ἐπεξεργασίαν αὐτῶν, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν τὸ κείμενον. Οὕτω δὲν τελεῖ ὁ μαθητὴς ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ποιητικῆς γλώσσης, ἀλλ' ἀποτελοῦσι τὰ γεγονότα τὸν μίτον τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ ».

Ἐκ τῶν λεχθέντων συνάγεται, πόσον πολὺτιμος καὶ πλουσία πηγὴ τῶν ἐκθέσεων εἶναι τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον. Τοῦτο καὶ ὕλην ἄφθονον παρέχει καὶ ὑποδείγματα πρὸς γραπτὴν διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ θεωρῇται τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον ὡς παρέχον πάντοτε τὴν ὕλην πρὸς τὰς ἐργασίας ταύτας. Ἐνίοτε δεικνύει μόνον τὰ πρότυπα, κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ μαθηταὶ θὰ διατυπώσι τὰς ἰδέας των.

Σ. Τὰ κείμενα τῶν ἐρμηνευομένων ἐν τῇ τάξει συγγραφέων.

Ἄλλη πλουσιωτάτη πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας δύνανται νὰ ἀντλῶνται ὑποκείμενα πρὸς ἐκθέσεις, εἶναι οἱ ἐρμηνευόμενοι ἐν τῇ τάξει συγγραφεῖς, μάλιστα μὲν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, κατὰ δευτέρον δὲ λόγον καὶ οἱ Λατίνοι καὶ οἱ Γάλλοι. Τὰ ἀρχαῖα κείμενα παρέχουσι πολὺτιμον ὕλην πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, καθότι ταῦτα ἀσκοῦσι τοὺς μαθητὰς καὶ εἰς κομψὴν διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν καὶ εἰς δορθὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης καὶ εἰς ἐξέλιξιν τῶν νοητικῶν δυνάμεων αὐτῶν. Προσέτι αἱ τοιαῦται ἐκθέσεις ἀποβαίνουσιν ἄριστον μέσον πρὸς βαθυτέραν εἰσαγωγὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐρμηνευομένων συγγραφέων καὶ τὴν στερεὰν καὶ διατεταγμένην ἐντύπωσιν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν γνώσεων, αἵτινες ἠντλήθησαν ἐκ τῆς ἐρμηνείας.

Ἡ ὕλη αὕτη τοῦ ἀρχαίου κειμένου εἶναι ἐπιτηδειοτάτη, ὅπως παράσχωι τροφὴν εἰς ποικίλα εἶδη ἐκθέσεων καὶ δύνανται νὰ ἀρχίσωσι προσπλάθειαι πρὸς παρασκευὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ γυμνασίου. Τὰ εἶδη δὲ ταῦτα αὐξάνονται ἔτι μᾶλλον, ὅσῳ περισσότερον ἐξοικειοῦνται οἱ παῖδες εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἀρχαίων κειμένων. Καὶ δύνανται νὰ παράσχωσι τροφὴν οἱ ἐρμηνευόμενοι συγγραφεῖς πρὸς ἅπαντα σχεδὸν τὰ εἶδη τῶν ἐκθέσεων, τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα. Ἐν τῶν εὐχερεστέρων εἶναι ἡ καταγραφή ἐν περιλήψει τῶν σπουδαιοτάτων σημείων ἐρμηνευθέντος κεφαλαίου. Κατ' ἐξοχὴν ὅμως δυνάμεθα νὰ ἀσκήσωμεν τοὺς μαθητὰς εἰς δύο εἶδη ἐκθέσεων ἐκ τῶν δυσχερεστέρων καὶ τὰ μάλιστα καρποφόρων, ἀντλοῦντα τὴν ὕλην ἐκ τῶν ἀρχαίων κειμένων. Εἶναι δὲ ταῦτα οἱ χαρακτηρισμοὶ καὶ αἱ συγκρίσεις. Ὑλὴν πρὸς τοῦτο παρέχουσι κυρίως οἱ πεζοὶ συγγραφεῖς καὶ ἰδίᾳ οἱ ἱστορικοὶ, οἵτινες ἀφηγοῦνται γεγονότα, περιγράφουσιν ἥθη, κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς

σχέσεις, ἐκθέτουσι πράξεις τῶν δρώντων προσώπων καὶ παρέχουσιν οὕτω ποικίλας ἀφορμὰς πρὸς συγκρίσεις καὶ χαρακτηρισμούς καὶ ἄλλα εἶδη ἐκθέσεων.

Ὡσαύτως οἱ ρήτορες δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀρίστη πηγὴ ἐκθέσεων. Ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν ἀντιλαμβανόμεθα ὁμιλοῦντας ζωηρῶς ἀνθρώπους, οἵτινες θέλουσι νὰ διαγινώσκωνται οἱ σκοποὶ τῶν ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν. Οἱ ρητορικοὶ προσέτι λόγοι παρέχουσιν τὰ ἄριστα πρότυπα πρὸς φυσικὴν, ἀβίαστον καὶ καλλιτεχνικὴν διάταξιν τῶν ἰδεῶν, καὶ διὰ τῶν ἐκθέσεων τούτων ἐθίζεται ὁ μαθητὴς νὰ διατυποῖ τὰς ιδέας του. Ἐξ αὐτῶν θὰ μάθῃ, πῶς πρέπει νὰ ἀρχηται τοῦ λόγου, τί πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ ἐν τῷ προοιμίῳ καὶ τίνα σκοπὸν δέον νὰ ἐπιδιώκῃ τοῦτο, πῶς πρέπει νὰ λαμβάνῃ χώραν ἢ κατακλείς τοῦ λόγου κ.τ.λ.

Ὡσαύτως ἐπιτηδειότατοι πρὸς παροχὴν ὕλης ἐκθέσεων εἶναι οἱ ποιηταὶ καὶ ἰδίᾳ ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Σοφοκλῆς. Παρὰ τῷ πρώτῳ, ὡς λέγει ὁ G. Wendt, « ἡ διήγησις διανοίγει εὐρείας ἀπόψεις πρὸς τὸν ἀρχαῖον μυθικὸν κόσμον, ἕκαστον δὲ τῶν προσώπων ζωγραφίζει ὁ ποιητὴς μετὰ μεγίστης ζωηρότητος καὶ σαφηνείας καὶ πανταχοῦ ἐμφανίζονται τὰ ἐλατήρια τῶν πράξεων αὐτῶν ». Οὕτω δὲ εὐρίσκει ὁ μαθητὴς θαυμασίαν ὕλην πρὸς περιγραφὴν, συγκρίσεις καὶ χαρακτηρισμούς.

Ἐν δὲ ταῖς τραγῳδίαις τοῦ Σοφοκλέους εἰκονίζονται κατὰ τὸν αὐτὸν Wendt « οἱ χαρακτῆρες πολὺ ἀπλούστερον ἢ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν σημερινῶν δραματικῶν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ νεώτεροι ἀντιλαμβάνονται βαθύτερον καὶ πολυμερέστερον τῶν ἀτομικῶν ἰδιοτήτων τῶν ἀνθρώπων, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ ἄλλη, ἀπέρητος, σαφὴς καὶ τελείως καθωρισμένη ἀπεικόνισις τῶν χαρακτήρων, ἣν παρατηροῦμεν ἐν τῇ ἀπεικονίσει τῶν ἡρώων τῶν ἀρχαίων δραμάτων, ἐνέχει ἰδιαίτερον θέλγητρον καὶ εἶναι τὰ μάλιστα εὐνόητος ὑπὸ τῶν παιδῶν. Προσέτι τὰς πράξεις ἐνὸς Αἴαντος, ἐνὸς Φιλοκτήτου, μιᾶς Ἀντιγόνης, μιᾶς Ἠλέκτρας, ἐνὸς Οἰδίποδος διακρίνει πάντοτε αὐστηροτάτῃ ἀκολουθία. Φαίνονται αὐταὶ ὡς ἀναγκαῖα ἐπακόλουθα τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἡρώων. Καὶ αὕτη δ' ἡ καταστροφὴ ἐπέρχεται ἐν τέλει μετ' ἀναποδράστου, οὕτως εἰπεῖν, ἀνάγκης ». Ἡ ἀπόδειξις πάντων τούτων, ἡ περιγραφὴ ἐνὸς ἑκάστου τῶν προσώπων τοῦ δράματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑποδείξεων, τὰς ὁποίας παρέχει ὁ ποιητής, πρὸ πάντων δὲ ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς σχέσεως, ἣτις παρατηρεῖται μεταξὺ τῶν συμβαινόντων ἐν τῷ δράματι καὶ τῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἐκφράζονται ἐν τοῖς χορικοῖς ᾄσμασιν, ἀποτελοῦσιν ἀναμφισβητήτως εὐάρεστον καὶ ἐν ταῦτ' ἐξόχως μορφοῦσαν ἐργασίαν διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων. Καὶ ἄλλην ὁμως ἐπαγωγὴν ἀφορμὴν πρὸς σύνταξιν ἐκθέσεων πορίζουσι τὰ δράματα. Εἶναι συγκρίσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων προσώπων, τ.ἔ. Ἀντιγόνης καὶ Ἠλέκτρας, Ἀντιγόνης καὶ Ἰσμήνης, Ἠλέκτρας καὶ Χρυσοθέμιδος κ.ο.κ. ».

Ζ. Τὰ διάφορα πραγματικά μαθήματα. Καὶ ταῦτα παρέχουσι σπουδαιότατην ὕλην πρὸς ἐκθέσεις. Ἐν πρώτοις δι' αὐτῶν στερεοποιουσιν οἱ μαθηταὶ τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἐδιδάχθησαν ἤδη, καὶ ἐμβαθύνουσιν ἐν αὐταῖς. Οὕτω δ' ἀποβαίνουνσιν αἱ ἐκθέσεις τοῦ εἵδους τούτου ἐπιτηδεύοντος ὄργανον ὑπηρετικὸν τῆς συγκεντρώσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὕλη τῶν τοιούτων ἐκθέσεων εἶναι γνωστὴ εἰς τοὺς μαθητάς, ἡ προπαρασκευὴ αὐτῶν καταναλίσκει βραχύτατον χρόνον, ὃ δὲ γράφων δύναται νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ὁρθότητα τῶν γλωσσικῶν τύπων καὶ τὴν κομψότητα τῆς ἐκφράσεως.

Πλὴν τούτου διὰ τῶν τοιούτων ἐκθέσεων ἀπομακρύνεται ὁ κίνδυνος νὰ ἀνατίθενται εἰς τοὺς μαθητάς ἀπαιτήσεις, ὑπερβάλλουσαι τὰς δυνάμεις αὐτῶν, διότι, γνωστῆς οὖσης τῆς ὕλης, στρέφεται ἡ προσοχὴ κυρίως εἰς τὴν γραπτὴν διατύπωσιν. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως ταύτῃ θεωρητέα ὡς ἀναγκαῖα προϋπὸθεσις ἡ κατάλληλος ἐκλογὴ τῆς ὕλης καὶ χρήσιμοι τινες προασκήσεις.

Η. Σπουδαιόταται πηγαὶ ἐκθέσεων εἶναι προσέτι ἀντικείμενα τοῦ περιβάλλοντος καὶ γεγονότα εἰλημμένα ἐκ τοῦ βίου τῶν μαθητῶν, π.χ. περιγραφὴ οἰκοδομήματος, ἐργοστασίου, τοπίου, ποταμοῦ, λόφου καὶ καθόλου παντός, ὅπερ οἱ μαθηταὶ ἐπεσκέφθησαν μετὰ τοῦ διδασκάλου. Αἱ τοιαῦται ἐκθέσεις ἔχουσι μείζονα ἀξίαν διὰ τὸν πρακτικὸν βίον ἣ ἐκείναι, αἵτινες ἀντλοῦνται ἐκ τῶν πραγματικῶν ἢ τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων. Πλὴν δὲ τούτου αὐταὶ ἐγείρουσιν εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ διαφέρον τῶν παιδῶν. Σημειωτέον, ὅτι ἡ περιγραφὴ συγκεκριμένων ἀντικειμένων ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ἔχει μείζονα ἀξίαν ἢ ἡ ἐπεξεργασία θεμάτων γενικῆς φύσεως.

Ἐπομένως πρέπει νὰ ἀνατίθεται εἰς τοὺς παῖδας νὰ περιγράψωσι τὴν οἰκίαν των, τὸ χωρίον αὐτῶν, τὴν πόλιν αὐτῶν, τὸν κῆπον αὐτῶν κ.τ.λ. οὐχὶ δὲ γενικῶς τὴν οἰκίαν, τὸ χωρίον, τὴν πόλιν, τὸν κῆπον, διότι μόνον οὕτω παρέχεται εἰς αὐτοὺς εὐκαιρία, ὅπως ἐκθέτωσι τὰς ἰδίας αὐτῶν παρατηρήσεις. Ὡς λέγει ὁρθότατα ὁ K. Hildebrand, « αἱ τοιαῦται ἐκθέσεις ἐπιτυγχάνουσι κατὰ τὴν ἐμὴν πείραν τοὐλάχιστον κατὰ 30 % περισσότερον ἢ ἄλλαι, καὶ καθ' ὅς ἀκόμη περιπτώσεις ἀφίεται ὁ μαθητὴς νὰ διηγηθῇ καὶ διατυπώσῃ ἐλευθέρως τι, ὅπερ ἐπέζησεν ὁ ἴδιος καὶ τοῦ ὁποίου ἔλαβεν ἄμεσον πείραν. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις δὲν ἀποκλείεται νὰ καταγράψωσιν οὗτοι ἐξωτερικὰ καὶ ἐνίοτε ἐστερημένα πάσης σημασίας πράγματα. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀσήμαντα ταῦτα εἶναι χρήσιμα, καθότι μανθάνουσι νὰ ἀποδίδωσι καὶ εἰς αὐτὰ σημασίαν καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιῶσιν ἐν τοιούτῳ συνδέσμῳ, ὥστε νὰ κερδίσωσι καὶ αὐτὰ ἀξίαν. Δύνανται δ' οἱ παῖδες νὰ παρενείρωσι καὶ ἴδια ἐσωτερικὰ συμβεβηκότα, π.χ. τί ἐσκέφθησαν, τί ἡσθάνθησαν ἐν ἐκάστη περιπτώσει, πῶς διετέθησαν κ.τ.τ. Οὕτω δὲ ἀνακύπτει τὸ ἀτομικὸν ὕψος ἐκάστου μαθητοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἐκβλαστήσῃ ἡ ἀτομικότης αὐτοῦ ».

Ὡσαύτως ἀρίστην ὕλην ἐκθέσεων ἀποτελοῦσι προσωπικὰ συμβεβηκότα

τῶν μαθητῶν π.χ. περιγραφῇ τοπικῆς τινος ἢ θρησκευτικῆς ἑορτῆς, ἐκδρομῆς, πυρκαϊᾶς, καταγίδος καὶ καθόλου παντός, ὅπερ ὁ ἴδιος ἐπέζησεν. Καὶ ἐν ταῖς περιπτώσεσιν ὅμως ταύταις ἀπαιτεῖται προσοχή, ὅπως μὴ προκαλῶνται οἱ παῖδες νὰ περιγράψωσι συναισθήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐγεννήθησαν πράγματι παρ' αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο, ἐὰν ὁ μαθητὴς ἀφ' ἑαυτοῦ περιγράψῃ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν προυξένησεν εἰς αὐτὸν γεγονός τι, ἄς δεχώμεθα αὐτό, χωρὶς ὅμως νὰ παρέχωμεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, τὸ σχολεῖον, τὰ ἐν αὐτῷ διδασκόμενα μαθήματα, ὁ βίος, ἡ ἐμπειρία καὶ ἡ ἀναστροφή εἶναι τὰ μεγάλα ἐδάφη, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκλέγεται ἡ ὕλη τῶν ἐκθέσεων, καὶ αὐτῶν πρέπει νὰ ποιῆται ὁ διδάσκαλος δαφιλῇ χρῆσιν. Οἱ μὲν ἀποδίδουσιν ὑπεροχὴν εἰς τὴν ὕλην τὴν ἀντλουμένην ἐκ τοῦ κύκλου τῆς ἐμπειρίας, οἱ δὲ εἰς τὴν προερχομένην ἐκ τῆς διδασκαλίας. Καὶ φέρουσιν ὥς ἐπιχείρημα οἱ πρῶτοι, ὅτι ἡ ὕλη τῆς ἐμπειρίας ἔχει τὰς ρίζας αὐτῆς ἐν τῇ διανοίᾳ, τῷ συναισθήματι, τῇ βουλήσει, εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τοῦ παιδὸς δι' ἰσχυροτάτων δεσμῶν. Τοῦναντίον οἱ προτιμῶντες τὴν ὕλην, τὴν ἐκ τῆς διδασκαλίας προερχομένην, θεωροῦσιν, ὅτι αἱ προϋποθέσεις περὶ αὐτῆς εἶναι ὅμοιαι παρ' ἅπασιν τοῖς μαθηταῖς καὶ παρέχουσι μείζονα ἀσφάλειαν. Ὁρθότερον ὅμως θεωροῦμεν, ὅτι πρέπει νὰ ἀποδίδεται ἴση ἀξία εἰς ἀμφοτέρας τὰς πηγὰς ταύτας καὶ ἀμφοτέρων νὰ γίνεται χρῆσις.

ΜΟΡΦΑΙ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

Μορφή εἶναι ἡ ἔντεχνος γλωσσικὴ ἀποτύπωσις. Πρὸς προφορικὴν συνεχῇ ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν ὑπάρχουσι πλείονες μορφαί. Τὸ αὐτὸ δ' ἰσχύει καὶ διὰ καὶ ἐν μείζονι λόγῳ, καὶ διὰ τὴν γραπτὴν ἐκδήλωσιν αὐτῶν. Ὅφειλει δὲ τὸ σχολεῖον νὰ ἐθίσῃ, ἰδίᾳ ἐν τῷ μαθήματι τῶν ἐκθέσεων, τοὺς παῖδας εἰς τὴν ὀρθὴν χρῆσιν αὐτῶν.

Θὰ προσθέσωμεν βραχείας παρατηρήσεις περὶ τῶν σπουδαιωτάτων :

1. **Διηγήματα** (ὁμὰς τῆς ἀρχούσης φαντασίας). Διήγημα εἶναι ἡ ἐξιστόρησις συμβεβηκότος τινὸς πραγματικοῦ ἢ τοιοῦτου ὑποτεθέντος. Τὸ διήγημα λαμβάνει τὴν ὕλην ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν, πραγματευόμενον περὶ πράξεων συμβεβηκότων, παθημάτων κ.τ.λ. Καὶ ἄλλοτε μὲν ζητεῖ νὰ καταστήσῃ τὰ γεγονότα γνωστὰ μετ' ἀκριβείας, ἄλλοτε δ' ὁ γράφων ἔχει σκοπὸν νὰ ἐξαγάγῃ συμπεράσματα ἢ νὰ συγκινήσῃ καὶ ἐνθουσιάσῃ, χωρὶς ὅμως νὰ ἀλλοιώνῃ τὴν ἀλήθειαν. Ἐν τῷ διηγέματι ὑπάρχουσι τρία μέρη, ἡ εἰσαγωγή, ἡ πλοκὴ, τὸ τέλος. Δύνανται ὅμως νὰ παρεμβάλλωνται ἐν αὐτῷ καὶ παρεκβάσεις, ἐπεισόδια, σκέψεις. Ἐνίοτε ἡ διάταξις ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον προβάλλει ὁ διηγούμενος. Πολλάκις χρησιμοποιεῖται ἡ χρονολογικὴ διάταξις, ἥτις ἀκολουθεῖ τὴν σειρὰν καὶ ἀκολουθίαν τῶν γεγο-

νότων. Ἐνίοτε τέλος εἶναι δυνατὴ διάταξις κατ' αἰτιολογικὴν καὶ συνάμα καὶ χρονολογικὴν ἀκολουθίαν.

2. Περιγραφή (ὁμὰς τῆς κυριαρχίας τῶν αἰσθήσεων). Περιγραφὴ εἶναι ἡ διὰ τοῦ λόγου παράστασις ἡρεμοῦντος ἀντικειμένου, ὑποπίπτοντος εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἢ δρωῶντος προσώπου ἢ καὶ ζῴου ἐν δράσει ἢ εἰκόνας, παριστάσης ὁμάδα, ἢ ἡρεμοῦντος ἀντικειμένου, λαμβανομένων ὅμως ὑπ' ὅψιν καὶ τῶν ἀφανῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ.

Αἱ περιγραφαὶ εἶναι διαφόρων εἰδῶν, καὶ δὴ καὶ α) περιγραφὴ ἀντικειμένων, τῶν ὁποίων ἐκτῆσαντο οἱ μαθηταὶ παράστασιν ἐξ ἀμέσου ἐποπτείας, εἴτε ταῦτα εἶναι μεμονωμένα εἴτε σύνθετα.

β) Περιγραφὰν ἀντικειμένων, τῶν ὁποίων ἡ παράστασις ἐγεννήθη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ γράφοντος ἄνευ ἐποπτείας αὐτοῦ, τ.ἔ. διὰ μόνης τῆς φαντασίας.

γ) Περιγραφὰν ἀντικειμένων ὡς ἀντιπροσώπων τάξεώς τινος.

Γενικὸς δὲ σκοπὸς τῆς περιγραφῆς εἶναι ἡ γέννησις παρὰ τῷ ἀναγνώστη ὠρισμένης παραστάσεως.

Ἐν τῇ περιγραφῇ δηλοῦνται πάντα τὰ γνωρίσματα τοῦ περιγραφομένου, κύρια καὶ δευτερεύοντα. Διαφέρει δ' ἡ περιγραφὴ τῆς διηγήσεως κυρίως κατὰ τοῦτο : Ἡ μὲν διήγησις παριστᾷ διὰ τοῦ λόγου τὰ ἐν χρόνῳ ἀλληλοδιαδόχως τελούμενα, ἡ δὲ περιγραφὴ εἰκονίζει τὰ ἐν χώρῳ ἐκτεινόμενα.

Εἶναι δ' ὑψίστη ἡ σημασία καὶ τῆς μορφῆς ταύτης τῶν ἐκθέσεων. Δι' αὐτῆς ἀσκεῖ ὁ μαθητὴς τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ εἰς ὀξεῖαν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, ἐξελίσσει τὴν ἱκανότητα τοῦ παρατηρεῖν, ἐθίζεται εἰς τὸ μεθοδικῶς ἀναλύνειν ἀντικείμενα, ζῶα, φυτά, ὄρυκτα κ.τ.λ., ἀποκτᾷ ἐμπειρίαν εἰς τὸ γράφειν μετ' ἀκριβείας περὶ τῶν περιβαλλόντων αὐτὸν πραγμάτων.

3. Ἐκφρασις. Ἡ ἐκφρασις εἶναι ἐναργὴς ἐπεικόνισις ὄντος τινός, θέτουσα οὕτω ζωηρῶς πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ἀναγνώστου τὸ πρᾶγμα, ὥστε νὰ νομίξῃ οὗτος, ὅτι βλέπει αὐτό. Ἡ ἐκφρασις εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν περιγραφὴν. Καὶ αὕτη, ὡς καὶ ἐκείνη, ἐπιδιώκει τὴν γένεσιν ὀλικῆς παραστάσεως, καὶ ἂν ἔτι περιλαμβάνῃ ἐν τῷ κύκλῳ τῆς περιπτώσεως περιεχούσας σημεῖα διαδεχόμενα ἄλληλα. Ὀλίγον φροντίζουσα περὶ αἰτίας καὶ ἀποτελεσμάτων, εἰκονίζει τὰς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις οὕτω ζωηρῶς τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, ὥστε δὲν ἔχει ἀκόμη ἀφανισθῇ ἡ μία ἐνέργεια τῆς φαντασίας, ὅτε ἐμφανίζεται ἡ ἄλλη.

Οὐσιώδης ὅμως διαφορὰ μεταξὺ περιγραφῆς καὶ ἐκφράσεως εἶναι τὸ ὑποκειμενικὸν τῆς δευτέρας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς πρώτης. Ἡ ἀντικειμενικὴ ἀποψις, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξετάζονται τὰ πρᾶγματα ἐν τῇ περιγραφῇ, ὡς προσερχομένη ἐξ ἐνεργείας τῆς διανοίας, περιορίζεται ἐν τῇ ἐκφράσει, ἐν τῇ ὁποίᾳ παίζει τὸν κύριον ρόλον τὸ ἀτομικὸν συναίσθημα.

Τὸ ἀντικείμενον ἐμφανίζεται κατ' αὐτὴν ὑπὸ ὑποκειμενικῇ χροιάν, ἡ φαντασία ἐνεργεῖ ζωηρῶς, ἡ γλῶσσα ἀποβαίνει ὑψηλοτέρα καὶ εἰς τὴν ἀπεικόνισιν προστίθεται τὸ λυρικὸν στοιχεῖον.

Ἡ δυσχέρεια ἐγκτεται ἐν τῇ χαλιναγωγῇ τῆς φαντασίας, τῇ ἀποφυγῇ ὑπερβολῶν καὶ ἀσαφειῶν καὶ τῇ τηρήσει συμμέτρου γλωσσικῆς ἐκφράσεως. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι εἰς τὸν ἄωρον ἀκόμη μαθητὴν κείται ἐγγύτερον τὸ ὑποκειμενικὸν σημεῖον ἢ ἡ ἀντικειμενικὴ ἀποψις, ἀφ' ἑτέρου ὅμως οὗτος κατέχεται ὑπὸ ὄκνου εἰς τὸ νὰ ἐκθέτῃ σαφῶς τὰ συναισθήματα αὐτοῦ. Πλὴν δὲ τούτου, ἡ φαντασία αὐτοῦ εὐκόλως ἵπταται καὶ ἐγκαταλείπει τὴν λογικὴν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν. Διὰ τοῦτο εἶναι δυσχερὲς ἡ ἔκφρασις ὡς μορφὴ ἐκθέσεων. Πάντως ὅμως ἀπαιτοῦνται ἀπόπειραι ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ. Ἐμφανίζονται εὐκαιρίαί, τὰς ὁποίας ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ ἀφίνη ἀχρησιμοποίητους. Τοιαῦται δὲ εἶναι φλέγοντα ζητήματα, σπουδαῖα τοπικὰ συμβεβηκότα κ.τ.λ. Κυρίως ἐνδείκνυνται θέματα, ἅτινα πρὸ βραχέος χρόνου ἀπασχόλησαν ἰσχυρῶς τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν φαντασίαν καὶ διήγειραν τὸ θυμικὸν καὶ ἅτινα ἐπιδρῶσιν ἀκόμη ἐν τῷ παρόντι. Κατάλληλος ὡσαύτως ὕλη εἶναι ἐκείνη, ἥτις πλάττεται ὑπὸ τῆς φαντασίας ἐν ἐξαρτήσει ἀπὸ ποιήματος.

4. Βιογραφία. Ἡ βιογραφία εἶναι διάμεσον μεταξὺ διηγήματος καὶ χαρακτηρισμοῦ, μετέχουσα ἀμφοτέρων. Διαφέρει τοῦ διηγήματος, διότι ἀσχολεῖται περὶ πάσας τὰς ἐνεργείας προσώπου τινός, ἐνῶ τὸ διήγημα ἀσχολεῖται συνήθως περὶ μεμονωμένης πράξεως αὐτοῦ. Μετέχει δὲ τοῦ χαρακτηρισμοῦ, διότι περιλαμβάνει ὅλας τὰς ἰδιότητας τοῦ προσώπου.

5. Συγκρίσεις καὶ παραλληλισμοί. Συγκρίνειν καλεῖται τὸ διακρίνειν καὶ παριστάνειν διὰ τοῦ λόγου τὰς ὁμοιότητας καὶ τὰς διαφορὰς δύο ὄντων, ἅτινα δύνανται νὰ εἶναι πρόσωπα ἢ ὁμάδες προσώπων ἢ καὶ ὁλόκληρος φυλὴ, ἔργα τῶν προσώπων φιλολογικά, πεζὰ καὶ ποιητικά, γεγονότα, φυσικὰ φαινόμενα. Ἐξετάζονται δὲ οὐχὶ πάντα τὰ γνωρίσματα αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνα, ἅτινα δεικνύουσι μεταξὺ τῶν ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς.

6. Πραγματεῖαι ἐν στενότερᾳ ἐννοίᾳ. Ἡ δυσχερεστάτη ὁμὰς τῶν μορφῶν τῶν ἐκθέσεων ἀνήκει εἰς τὸ ἔδαφος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἄρχει ἡ κρίσις. Εἶναι ἡ πραγματεία, ἥτις περιλαμβάνει τὰς ἐπομένους ὑποδιαίρεσεις: Χαρακτηρισμόν, σύγκρισιν καὶ πραγματεῖαν ἐν στενότερᾳ ἐννοίᾳ.

Χαρακτηρισμόν λέγοντες νοοῦμεν τὴν περιγραφὴν τοῦ χαρακτῆρος ἐνὸς προσώπου ἢ ὁμάδος προσώπων. Καὶ δύνανται νὰ εἶναι εἰλημμένα τὰ πρόσωπα ἐκ τῆς ἱστορίας, τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Δύναται δὲ ἡ ἐννοία τοῦ χαρακτῆρος νὰ ἔχη διττὴν ἐκδοχὴν. Ἡ δηλαδὴ νοεῖται τὸ πνευματικὸν ἀποτύπωμα τοῦ προσώπου, ὅπερ ἐξωτερικεύεται ὑπὸ ὁμοίας συνθήκας καθ' ὅμοιον τρόπον ἢ περιλαμβάνει ἡ ἐννοία τὸ σύνολον τῶν γνωρισμάτων τῆς ψυχῆς. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ γνωρίσματα τῆς ψυχῆς ἀσχοῦσιν

ἐπιδράσεις καὶ ἐπὶ τὸ σῶμα καὶ ἀντιστρόφως ὑφίστανται ἐπιδράσεις ἀπὸ τούτου, διὰ τοῦτο ὁ τέλειος χαρακτήρισμός ψαύει καὶ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποιεῖται ἐκλογὴν καὶ ἐκ τῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπιπτόντων γνωρισμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνῷ δὲ τὰ σωματικά γνωρίσματα παρέχονται ἀμέσως εἰς τὸν ὀφθαλμόν, αἱ ψυχικαὶ ἰδιότητες πρέπει νὰ ἐξαχθῶσιν ἐκ τῶν λόγων καὶ πράξεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ ἔγκειται ἡ δυσχέρεια, ἀναφερομένη οὐ μόνον εἰς τὴν λογικὴν ἐργασίαν τοῦ συλλογισμοῦ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀποφυγὴν σφαλερῶν συλλογισμῶν, οἵτινες ὑπάρχει φόβος νὰ γίνωνται, ὅταν χαρακτηρίζη τις.

Πρὸς ὁρθὸν χαρακτήρισμόν ἀπαιτοῦνται δύο τινά: α) στενότερα γνωριμία πρὸς τὸν χαρακτηριζόμενον πρόσωπον καὶ τὸν βίον αὐτοῦ, καὶ β) δεξιότης τοῦ ἐκτιμᾶν κατ' ἀξίαν τὰς πράξεις τοῦ δρῶντος προσώπου. Δὲν εἶναι δὲ πρᾶγμα εὐχερὲς νὰ συναγάγῃ τις ἐκ μιᾶς πράξεως ἠθικὴν ἢ ἄλλην τινα ἰδιότητα τοῦ χαρακτηῖρος. Πρὸς ὁρθὴν ἐκτίμησιν ἐκάστης πράξεως ἀπαιτεῖται ὀξύτης τῆς διανοίας. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι κατορθωτὸν ὑπὸ νεαρῶν παίδων ἄνευ τῆς ἐπικουρίας τοῦ διδασκάλου.

Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ὁ χαρακτήρισμός δὲν εἶναι μορφὴ ἐκθέσεως κατάλληλος διὰ μαθητὰς τῶν κατωτέρων τάξεων, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο προεργασία ἐν τοῖς φρονηματιστικοῖς ἰδίᾳ μαθήμασι καὶ κρίσεις πράξεων καθ' ἑαυτὰς ἄνευ ἐξετάσεως τῶν αἰτίων. Καὶ ζῶν χαρακτήρισμοι ἐπιτρέπονται, διότι καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν ὑπόκεινται φυσικοὶ νόμοι. Ἄλλωστε ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις, αἵτινες δὲν εἶναι πάντως ἠθικῆς φύσεως, χαρακτηρίζονται αἱ πράξεις ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὰς τῶν ἀνθρώπων.

Συγκρίσεις καὶ παραλληλισμοί. Σύγκρισις εἶναι τὸ διακρίνειν καὶ παριστάναι διὰ τοῦ λόγου τὰς μεταξὺ δύο ὄντων ὁμοιότητας καὶ διαφοράς. Τὰ ὄντα δὲ ταῦτα δύνανται νὰ εἶναι ἡ μεμονωμένα πρόσωπα ἢ ὁμάδες προσώπων ἢ ὁλόκληρος λαός. Τὰ δὲ συγκρινόμενα εἶναι ἰδιότητες καὶ ἔργα τῶν κρινομένων, περὶ καὶ ποιητικά, γεγονότα, φυσικὰ φαινόμενα. Τὴν σύγκρισιν ὅμως ὥς ἰδιαιτέραν μορφήν ἐκθέσεων πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν κατωτέρων τάξεων πολὺ μᾶλλον ἢ τὸν χαρακτήρισμόν, ἔνεκα τῶν ἀπαιτήσεων, τὰς ὁποίας προβάλλει. Δὲν εἶναι εὐκόλον εἰς τὸν μαθητὴν νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν του ἐν διαρκεῖ διαδοχῇ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς συγκριτέου ἀντικειμένου εἰς τὸ ἄλλο καὶ νὰ ἐπισκοπῇ ἀμφοτέρω ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως. Ἰδίᾳ δὲ παρέχει εἰς τὸν παῖδα μεγίστας δυσχερείας ἡ γλωσσικὴ διατύπωσις καὶ ἡ κατὰ τρόπον ἐναλλάσσοντα σύνδεσις τῶν φράσεων. Τοῦτο ἀποδεικνύουσιν αἱ πλείεσται τῶν τοιούτου εἰδους παιδικῶν ἐκθέσεων, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ξηραὶ ἀπαριθμήσεις ὁμοιοτήτων ἢ διαφορῶν μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ὁ διδάσκων, ὅσῳ ἐπιβάλλει τοιαύτας ἐργασίας εἰς μαθητὰς, νὰ στρέφῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν.

Ἐπὶ τὴν δυσχερείαν ἐμφανίζει ἡ χρῆσις τῆς μορφῆς ταύτης, ὅτι ἐξετάζονται κατ' αὐτὴν οὐχὶ πάντα τὰ γνωρίσματα τῶν συγκριτέων προσώπων, ἀλλὰ μόνα ἐκεῖνα, ἅτινα δεικνύουσι μεταξύ των ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς. Ἐνέχει δὲ μεγάλας δυσχερείας ἡ προσπάθεια, ὅπως ἐπισκοπῇ τις πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συγκρίσεως δύο ἀντικείμενα οὐχὶ ἀπὸ πασῶν τῶν ἀπόψεων. Διὰ τοῦτο πλήρης ἀνέλιξις γενικοῦ τινος θέματος ὡς ἐκθέσεως τῆς μορφῆς ταύτης κεῖται ὑπὲρ τὰς δυνάμεις τῶν νεωροτέρων μαθητῶν καὶ ἀνήκει μόνον εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα.

Ἐπιστολαί. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ, καὶ δὴ καὶ ἐν μείζονι βαθμῷ ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ μορφῇ τοῦ λόγου, ἐκδηλοῦται ἡ ἀτομικὴ ἀποψις ὡς καὶ τὸ ἀτομικὸν συναισθημα τοῦ γράφοντος. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι ἡ σπουδαιοτάτη μορφή ἐπικοινωνίας γραπτῆς ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ, διὰ τὴν δὲ πρόσωπα ἢ μόνη. Ὁ κοινὸς ἄνθρωπος ἐλαχίστην σημασίαν ἀποδίδει εἰς τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ὕφους. Ἀκολουθεῖ μόνον ὑφισταμένην δι' αὐτὸν ἀνάγκην καὶ ἀποδίδει τὴν ὑψίστην σημασίαν εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἀνακοινώσεων ἢ τῶν ἀποριῶν αὐτοῦ. Πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦτο ὠθοῦσιν αὐτὸν ἡ καρδία καὶ ἡ διάνοια, θυμικαὶ ἐξεγέρσεις ἢ ἐξωτερικαὶ ψυχραὶ περιστάσεις. Καὶ ἀντλεῖ ἐκ τοῦ βάθους τοῦ θυμικοῦ καὶ τῶν γνώσεων αὐτοῦ. Διηγεῖται, ἀνακοινοῖ, περιγράφει, χαρακτηρίζει, συγκρίνει, ἐρωτᾷ, διατάσσει, παρακαλεῖ, ἐπαινεῖ, ψέγει. Οὕτω δ' ἡ ἐπιστολὴ ἀποτελεῖ δι' αὐτὸν τὸ ἔδαφος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφαρμόζει πάσας τὰς μορφὰς τῶν ἐκθέσεων.

Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ οἰωνδήποτε πραγμάτων. Ἐν αὐταῖς καὶ τὰ σπουδαιότατα καὶ τὰ κοινότατα τῶν θεμάτων καὶ τὰ μάλιστα ἑτερογενῆ στοιχεῖα συνάπτονται ὑπὸ ἡσκημένου καλαίου εἰς εὐάρεστον διάλεξιν. Τὰ θέματα δὲ ταῦτα δὲν ἐμφανίζονται ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν μορφήν, τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ πραγματείᾳ, ἀλλὰ προσαρμόζονται πρὸς ἀπλούστερον ὕψος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν ἐπιστολικὸν χαρακτήρα. Οὗτος συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι φέρει τὸ ἀτομικὸν ἀποτύπωμα. Ὁ ἀναγινώσκων ἐπιστολὴν ἀναγνωρίζει τὸν γράψαντα ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν οὗτος ἀντιλαμβάνεται, συναισθάνεται, κρίνει.

Ἐχὼν τις ὑπ' ὅψιν τὴν ποικιλίαν τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν συναφῶν μορφῶν διατυπώσεως τῶν ἰδεῶν, δύναται νὰ τοποθετήσῃ τὴν περὶ αὐτὰς ἄσκησιν ἐν τέλει τῆς σειρᾶς τῶν ἐκθέσεων. Θὰ ἡδύνατο δηλαδὴ νὰ ἐκλάβῃ ὡς δεδομένον, ὅτι διὰ τῆς σειρᾶς τῶν λοιπῶν εἰδῶν ἔχει ἤδη γίνει ἡ δέουσα προπαρασκευὴ πρὸς συγγραφὴν αὐτῶν καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη ἰδιαίτης ἀσκήσεως δι' αὐτάς. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ πολλοὶ τῶν μεθοδικῶν οὐδεμίαν θέσιν ἐν ταῖς ἐκθέσεσι παραχωροῦσιν εἰς τὴν ἐπιστολήν. Οὐκ ὀλίγοι δὲ φοβοῦνται συγχρόνως, ὅτι ὁ παῖς διὰ τοιούτων ἀσκήσεων καὶ τῶν ἐπιβαλλομένων κατ' αὐτὰς περιορισμῶν καὶ φραγμῶν παρῶνται εἰς μὴ φυσικὴν ἐκδήλωσιν τῶν ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων καὶ τρόπον τινὰ εἰς ὑποκριτικὸν τρόπον τοῦ γράφειν.

Κατ' αὐτοὺς ἐκεῖνος, ὅστις ἔχει ἐθισθῆ νὰ ἐκφράζη σαφῶς καὶ ὀρθῶς τὰς ἰδέας του, θὰ εἶναι ἱκανὸς καὶ ἐν τῷ βίῳ, ὅταν παραστῇ ἀνάγκη, νὰ γράφῃ ἐπιστολήν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Herbart θεωρεῖ, ὅτι αἱ ἐπισφαλέσταται πασῶν τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων εἶναι αἱ ὑπὸ τύπον ἐπιστολῶν γραφόμεναι.

Τὰς γνώμας ταύτας θεωροῦμεν ἀποτελούσας ὑπερβολήν. Καὶ πρὸς συγγραφὴν ἐπιστολῆς ἔχει ἀνάγκη ὁ παῖς εἰδικῆς τινος ἀσκήσεως. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ διαγραφῇ ἡ ἐπιστολὴ ἀπὸ τῶν μορφῶν τῶν ἐν τῷ σχολείῳ τελουμένων ἐκθέσεων. Ὑπὲρ τῆς ἰδιατέρας δὲ θεραπείας τοῦ εἵδους τούτου συνηγορεῖ ἐν πρώτοις ἡ πρακτικὴ σημασία τῆς ἐπιστολῆς. Δι' οὐδενὸς ἄλλου εἵδους γραπτῆς ἐκδηλώσεως ἔχει ὁ ἄνθρωπος τόσας πλουσίας εὐκαιρίας πρὸς ἐνδοσκόπησιν καὶ ἐκδήλωσιν τῶν κατεχόντων αὐτὸν διαφορῶντων, τὰ ὅποια δύναται νὰ ἐξωτερικεύσῃ κατὰ τὸν φυσικώτερον καὶ ἀπλούστερον τρόπον, ὅσον διὰ τῆς ἐπιστολῆς.

Ὑπὲρ τῆς ἰδιατέρας δὲ θεραπείας καὶ τῆς μορφῆς ταύτης τοῦ λόγου συνηγορεῖ, πλὴν τῆς πρακτικῆς σημασίας αὐτῆς, καὶ ἡ ἐπομένῃ περίπτωσις : Κατ' αὐτὴν ὁ γράφων μεταφέρεται εἰς τὴν θέσιν τοῦ δεχομένου τὴν ἐπιστολήν, ἵνα ἀναλόγως πρὸς αὐτὸν σχηματίσῃ σκέψεις καὶ πρὸ παντὸς γεννηθῶσιν ἐν αὐτῷ ἀνάλογα συναισθήματα, χαρᾶς ἢ λύπης. Εἰς ταῦτα δ' ἐθίζεται νὰ προσαρμόζῃ τὰς ἐκφράσεις του.

Πρέπει δὲ ἡ ἐπέμβασις τοῦ διδασκάλου νὰ μὴ θέτῃ περιορισμοὺς εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὸν τρόπον τοῦ γράφειν τοῦ μαθητοῦ, δεδομένου ὄντος, ὅτι κύριον γνώρισμα τῆς ἐπιστολῆς ἀποτελεῖ ἡ αὐτενέργεια τοῦ μαθητοῦ καὶ ἡ ἐλευθέρᾳ ἐκδήλωσις τῶν ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατέχεται. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν χρῆσιν τῆς μορφῆς ταύτης ἃς ἰσχύουσιν αἱ ἐπόμεναι ἀρχαί : α) Ἐλευθερία τοῦ μαθητοῦ πρὸς ἐκλογὴν τοῦ θέματος καὶ β) Ἐλευθερία περὶ τὴν γραπτὴν διατύπωσιν αὐτοῦ.

Αἱ ἐκθέσεις ἀναλόγως τῆς δυσχερείας τῶν

Μεγάλῃ ποικιλίᾳ γνωμῶν κρατεῖ περὶ τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τις κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ μαθητοῦ εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἐκθέσεων ἀναλόγως τῆς δυσχερείας αὐτῶν. Σχεδὸν δ' ἕκαστος τῶν γραψάντων περὶ τοῦ ζητήματος τούτου προτείνει ἴδιον τρόπον ταξινομήσεως τῶν εἰδῶν τῶν ἐκθέσεων ἀναλόγως τῆς δυσχερείας αὐτῶν. Ἐκ τῶν προτεινομένων τρόπων θεωροῦμεν τὸν προτεινόμενον ὑπὸ τοῦ Fassbinder ὡς στηριζόμενον ἐπὶ ψυχολογικῶν βάσεων. Τοῦτον δὲ καὶ ἀκολουθοῦμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Πρὸ τούτου παρατηροῦμεν, ὅτι κατὰ τὴν διαβάθμισιν τῶν ἐκθέσεων

ἀναλόγως τῆς δυσχερείας αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν, ἂν τὸ περιεχόμενον αὐτῶν τυγχάνη γνωστὸν εἰς τοὺς μαθητάς, διότι ἡ ἀπαιτήσις αὕτη προϋποτίθεται ὑπάρχουσα. Τὰ θέματα δηλαδὴ τῶν ἐκθέσεων, τῶν παρασκευαζομένων ὑπὸ τῶν μαθητῶν, πρέπει νὰ λαμβάνωνται ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Εἶναι τοῦτο γενικὸς κανὼν, ἰσχύων ἐπὶ πάντων τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων τῶν μαθητῶν.

Ἡ δυσχέρεια δ' ἐκάστου εἶδους αὐτῶν δεόν νὰ χαρακτηρίζηται ἀναλόγως τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν, αἵτινες χρησιμοποιοῦνται πρὸς παρασκευὴν αὐτοῦ. Ἀλλαις λέξεσιν, θέμα τι θεωρητέον τοσούτῳ δυσχερέστερον, ὅσῳ μᾶλλον προκαλεῖ πρὸς ἐνέργειαν τὴν δημιουργικὴν φαντασίαν τοῦ παιδὸς καὶ ἔτι μᾶλλον, ὅσῳ προκαλεῖ ζωηρότερον τὴν ἐνέργειαν τῆς διανοίας καὶ ἀντιστροφῶς.

Κατὰ ταῦτα ἐφ' ἐκάστης ἐκθέσεως πρέπει νὰ ἐρωτᾶται οὐχὶ τόσον, ἐὰν ἡ ὕλη τυγχάνη γνωστὴ εἰς τὸν παῖδα, ὅσον διὰ τίνων πνευματικῶν ἐνεργειῶν θὰ χρησιμοποιηθῶσι κυρίως αἱ γνώσεις πρὸς παρασκευὴν ἀπηρτισμένου καὶ ἐνιαίου ὄλου διὰ τῶν αἰσθήσεων ἢ διὰ τῆς φαντασίας ἢ διὰ νοητικῆς ἐνεργείας. Πάντως ὅμως καὶ ὅταν ἐνεργῶσιν αἱ αἰσθήσεις ἢ ἡ φαντασία, εἶναι ἐν ταυτῷ δρῶσα καὶ ἡ διάνοια. Καὶ ἀντιθέτως, ὅταν ἡ παρασκευὴ τῶν ἐκθέσεων εἶναι ἔργον εὐρείας διανοητικῆς ἐνεργείας, τυγχάνουσι πάντοτε συνδρῶσαι καὶ ἄλλαι ψυχικαὶ δυνάμεις.

Διὰ τῆς διακρίσεως ταύτης τίθεται ὡς σημεῖον ἀπόψεως ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια τοῦ γράφοντος. Αὕτη χρησιμεύει ὡς ὁδηγὸς καὶ γνώμων καὶ φωτίζει περὶ τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας ἐμφανίζει ἕκαστον εἶδος ἐκθέσεως.

Ἐξετάσωμεν νῦν τὰς ἐκθέσεις κατὰ τὴν δυσχέρειαν αὐτῶν:

Α. Αἱ περιγραφαί. Ἡ πρώτη καὶ εὐχερεστέρα ὁμὰς τῶν ἐκθέσεων εἶναι αἱ ἔχουσαι περιεχόμενον ὑποπίπτον εἰς τὰς αἰσθήσεις, ὅπερ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γραφῆς τῆς ἐκθέσεως νὰ καθίσταται ὑποκείμενον δι' ἀμέσου ἐποπτείας. Ἀλλαις λέξεσι, τὸ πρῶτον, εἶδος εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἰσαγῶνται καὶ ἀσκῶνται οἱ μαθηταί, πρέπει νὰ εἶναι *περιγραφαὶ ἀντικειμένων*. Τὸ περιγραφόμενον δέ, εἴτε εἶναι φυσικόν τι ἀντικείμενον εἴτε ἔργον τέχνης εἴτε εἰκὼν, ἀνάγκη κατὰ τὴν γραφὴν τῆς ἐκθέσεως νὰ ὑποπίπτῃ εἰς τὴν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψιν τοῦ γράφοντος. Πρέπει δηλαδὴ ὁ γράφων νὰ δύναται νὰ παρατηρῇ αὐτὸ ἀνέτως καὶ σαφῶς.

Διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον καὶ αὐτὸ τὸ διήγημα, ὅπερ χρησιμοποιεῖται συνήθως κατὰ τὰς πρώτας ἐκθέσεις, θεωρητέον ὡς παρέχον ἱκανὰς τυπικὰς δυσχερείας. Καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν συγγραφὴν ἐκθέσεων.

Ὡς εἵπομεν, αἱ πρῶται ἐκθέσεις τῶν παίδων πρέπει νὰ συνίστανται εἰς περιγραφάς. Καὶ δὴ καὶ οὐχὶ τοιαύτας, αἵτινες ἀπαιτοῦσι τὸν ὥριμον νοῦν τοῦ ἐνηλίκου. Πρέπει ὅμως ἀφ' ἑτέρου νὰ μὴ ἀποτελῶσι τυφλὴν συσσωρεύσειν

φράσεων ἢ ἀσύνδετον ἀπαρίθμῃσιν γνωρισμάτων, ἀλλὰ νὰ γεννᾶται ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀναγινώσκοντος αὐτάς, ὅστις ἀγνοεῖ τὸ περιεχόμενον τοῦ περιγραφομένου, παράστασις αὐτῶν πιστὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον. Πρέπει ἀπὸ τῆς βαθμίδος ταύτης νὰ καταβάλληται προσπάθεια, ὥστε ὁ ἀναγινώσκων νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὴν πραγματικότητα.

Ἡ πρώτη δ' αὕτη βαθμὶς τῶν ἐκθέσεων προβάλλει εἰς τοὺς γράφοντας μετρίας ἀπαιτήσεις καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν. Θεωροῦνται δ' αὗται ὑπὸ πολλῶν μᾶλλον ὥς εἰσαγωγή εἰς τὴν κυρίως θεωρείαν τῶν ἐκθέσεων, τρόπον τινά ὥς μεταβάσις ἀπὸ τῶν ἐν ἀρχῇ τελουμένων ὀρθογραφικῶν ἀσκήσεων. Οὐχ ἥττον καὶ αἱ περιγραφαὶ αὗται περιλαμβάνουσι μερικώτερα εἶδη, ἅτινα ἀναλόγως τῶν ψυχολογικῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας προβάλλουσι, δύνανται νὰ ἀποτελέσωσιν ἐπαλλήλους σειράς, οἷαι αἱ ἐπόμεναι :

α) Περιγραφαὶ ἡρεμούντων μεμονωμένων ἀντικειμένων, ἐστερημένων πάσης σχέσεως πρὸς ἄλλα ἀντικείμενα, π.χ. ἄνθους, ζῦου ἢ εἰκόνας αὐτῶν, τεχνητοῦ τινος ἀντικειμένου κ.τ.τ. Κατὰ τὰς τοιαύτας περιγραφὰς δὲν ἀπαιτεῖται ἐπιστημονικὴ καὶ ἐστοργυλευμένη παράστασις. Ὡς ἀποφεύγωμεν νὰ εἰσάγωμεν εἰς τὴν περιγραφὴν στοιχείων, ἅτινα ἀπαιτοῦσι παραγωγικὴν ἐνέργειαν, ὥς ἐπὶ παραδείγματι ἔκφρασιν συναισθημάτων, ἅτινα ἐγείρει παρὰ τοῖς μαθηταῖς ἡ θέα τοῦ ἀντικειμένου, ἢ εἰσαγωγὴν νέων στοιχείων, μὴ ὑποπιπτόντων εἰς τὴν ἄμεσον ἀντίληψιν, ἅτινα ἀποτελοῦσι προῖον νοητικῆς ἐργασίας. Οὐδὲν ἄλλο πρέπει νὰ ζητῶμεν κατὰ τὰς περιγραφὰς ταύτας ἢ γνωρίσματα τῶν ἀντικειμένων καὶ σχέσεις, τὰς ὁποίας δύναται διὰ τῶν αἰσθήσεων νὰ ἀντλήσῃ ὁ μαθητὴς ἐκ τῆς θέας τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀντικειμένου.

Οὕτω θὰ ἐθισθῶσιν οἱ παῖδες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς ὀξεῖαν παρατήρησιν τὰ ἀντικείμενα, νὰ προσέχωσιν εἰς τὰ ἄξια λόγου ἐξωτερικὰ γνωρίσματα αὐτῶν, νὰ μὴ ἀποβάλλωσιν ἀπὸ τῆς προσοχῆς τὸ ἄξιον θέας καὶ νὰ παρέχωνται τὰ ἀνωφελῆ, νὰ ἀποφεύγωσι τὴν ἀναζητήσιν γνωρισμάτων ἄνευ σημασίας καὶ τὴν μετ' αὐτῆς συνδεομένην φλυαρίαν.

β) Ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ νέων στοιχείων ἐκ τοῦ παραστατικοῦ καὶ τοῦ συναισθηματικοῦ βίου τοῦ παιδὸς πρέπει νὰ τελεῖται βαθμιαίως καὶ νὰ βαίνει κατ' αὐξουσαν δυσχερείαν. Ἐν πρώτοις αἱ συναισθηματικαὶ ἐκδηλώσεις θὰ εἶναι ἐν ἀρχῇ ἐκφράσεις ἀπλῆς εὐαρεστίσεως ἢ δυσαρεστίσεως, τελούμεναι ἄνευ δικαιολογίας τινός. Βαθμιαίως δὲ θὰ τελεῖται ἀναλυτικώτερα καὶ βαθυτέρα συναισθηματικὴ περιγραφή. Ἐνωρὶς ὥσαύτως θὰ εἰσάγηται καὶ καταγραφὴ λογικῶν σχέσεων π.χ. τῆς σκοπιμότητος τῶν περιγραφομένων ἀντικειμένων.

γ) Δυσχερέστερα ἀλλὰ καὶ μῆζον διαφέρον ἐγείρουσαι εἶναι αἱ περιγραφαὶ σκηνῶν τοῦ βίου, λαμβανομένων ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν τοῦ μαθη-

τοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι, πρόσωπα παριστώμενα ὡς δρῶντα ἐν εἰκόσι (παῖς, παίζων ὀρισμένον παίγιον ἢ γυμναζόμενος, γεωργός, ἀσχολούμενος ἐν τῷ ἀγρῷ κ.τ.λ.), ἢ ζῶα ἐν ὀρισμένῃ στάσει (κύων, καθήμενος πρὸ τοῦ κλωβοῦ τοῦ κ.τ.λ.). Αἱ ἐνέργειαι αὐται, ὡς προσπίπτουσιν εἰς τὴν παρατήρησιν, δὲν εἶναι δυσχερέστερον νὰ διατυπωθῶσιν ἐν προτάσεσιν, ὡς αἱ πρότερον μνημονευθεῖσαι σχέσεις τῶν γνωρισμάτων. Πρέπει δὲ ὁ περιγράφων νὰ περιορίζεται εἰς τὸ εἰκονιζόμενον σημεῖον κατὰ τὴν ὀρισμένην στιγμήν, τ.ἔ. οὔτε νὰ ἀναζητῇ τὰ προηγούμενα τῆς εἰκονιζομένης σκηνῆς οὔτε νὰ πλάττῃ τὰ μέλλοντα νὰ ἐπακολουθήσωσιν. Οὐχ ἦττον δυνάμεθα, ἀνταποκρινόμενοι ἄλλωστε ἐν τούτῳ εἰς φυσικὴν ὁρμὴν τῶν παίδων, νὰ ἀπαιτῶμεν παρ' αὐτῶν, ὅπως προσέχωσιν εἰς λογικὰς σχέσεις, τ.ἔ. παρέχωσι τὴν αἰτίαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἢ συλλογισμόν τινα περὶ ἰδιότητος τοῦ εἰκονιζομένου προσώπου, δυνάμενον νὰ ἐξαχθῇ ἐξ ἐξωτερικῶν φαινομένων.

Προχωροῦντες δὲ ἐν βῆμα περαιτέρω ἐπιζητούμεν καθορισμὸν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων ἐν σχέσει πρὸς ἐνέργειαν τοῦ προσώπου ἢ τοῦ ζῴου, προσπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις. Π.χ. ὁ γεωργὸς σπείρει ὀλόκληρον τὸν ἐκτεταμένον ἀγρόν. Ἄρα εἶναι φιλόπονος. Ὡσαύτως δυνατόν νὰ μὴ ἀποδίδωμεν σημασίαν εἰς τὸ σχῆμα τοῦ προσώπου ἢ εἰς τὸ χρῶμα τῶν ἐνδυμάτων τοῦ γεωργοῦ. Παρατηρεῖται ὅμως ὁ πλατὺς πῖλος αὐτοῦ, ὅστις δηλοῖ, ὅτι οὗτος δι' αὐτοῦ προστατεύεται ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου. Ἐπιστᾶται προσέτι ἡ προσοχὴ ἐπὶ τὰ ἰσχυρὰ μέλη τοῦ σώματος, ἅτινα δηλοῦσιν, ὅτι ἀντέχει οὗτος εἰς τοὺς κόπους.

δ) Ἄλλο εἶδος περιγραφῆς εἶναι ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὅποιον ὡς περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως λαμβάνεται σύμπλεγμα εἰκόνας. Τοιαῦται εἰκόνας εἶναι αἱ παριστῶσαι ἐπὶ παραδείγματι ἐπαίτην καὶ τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ, παῖδας καὶ πτηνόν, δασονόμον καὶ ξυλοκόπον. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν περιγραφῶν εἶναι ἐγγύτατον πρὸς τὸ προμνημονευθέν. Οὐχ ἦττον ἐμφανίζει μείζονας δυσχερείας ἢ ἐκεῖνο, ἔνεκα τῶν σχέσεων τῶν προσώπων πρὸς ἄλληλα. Ἐξεταζομένου δηλαδή, πῶς διαλέγονται μεταξύ των τὰ πρόσωπα, πῶς τὸ ἐν διατάττει, τὸ δὲ ἄλλο δέχεται εὐπειθῶς τὰς διαταγὰς, ἐκδηλοῦνται σχέσεις πνευματικαὶ μεταξύ των, τῶν ὁποίων ἡ ἀναγνώρισις παρέχει δυσχερείας εἰς τὸν ἐξετάζοντα παῖδα.

ε) Κατὰ τὰ προηγούμενα εἶδη τῆς περιγραφῆς ἡ φαντασία οὐδαμῶς ἦλάν ἀσθενῶς ἐμφανίζεται δρῶσα. Τούτων δυσχερέστερα εἶδη εἶναι ἐκεῖνα, κατὰ τὰ ὅποια συνεργῇ ἡ φαντασία ἐνεργότερον πρὸς πραγμάτων τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως. Καὶ πάλιν διακριτέαι αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐνεργῇ ἡ ἀναπαραγωγικὴ φαντασία διὰ τῆς προσθήκης εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ νέων γνωρισμάτων μὴ ὁρατῶν οὐδὲ συγχρόνων, ἀλλὰ γνωστῶν ἐκ πείρας εἰς τὸν γράφοντα. Οὕτω κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς καπνοδόχου τοῦ σχολείου δύναται νὰ προκληθῇ ὁ γράφων νὰ παραστήσῃ καὶ τὸν ἀνερχόμενον ἐξ

αὐτῆς καπνόν. Ὡσαύτως κατὰ τὴν περιγραφὴν δένδρου τινὸς δύνανται νὰ περιγραφῶσι καὶ αἱ κεχυμμένα ρίζαι αὐτοῦ καὶ τὰ ἄνθη, ἅτινα θὰ βλαστήσωσιν ἐξ αὐτοῦ. Κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας προστίθενται εἰς τὰ παρατηρούμενα καὶ νέα στοιχεῖα, συνεργοῦσης τῆς ἀναπαραγωγικῆς φαντασίας. Καὶ ἡ δυσχέρεια τῆς περιγραφῆς αὐξάνεται ἕνεκα τούτου. Τὴν δυσχέρειαν δ' ἐπαυξάνει ἔτι μᾶλλον καὶ ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ χρόνου. Ὡσαύτως διὰ τῆς προσθήκης τῶν νέων γνωρισμάτων μεταβάλλεται καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀντικειμένου ἢ τῆς εἰκόνης, ἥτις ὑπάρχει πρὸ τοῦ μαθητοῦ.

ς) Ὅτι δὲ δυσχερέστερον εἶδος περιγραφῆς εἶναι ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ὑπάρχουσαν πρὸ τοῦ παιδὸς παράστασιν προστίθενται νέα στοιχεῖα δι' ἐνεργείας τῆς δημιουργικῆς φαντασίας. Ἡ φαντασία δημιουργεῖ καὶ πρὸς τὰ ἔμπροσθαι καὶ πρὸς τὰ ὀπίσθω κατ' ἴδιον τρόπον καὶ προσθέτει νέα στοιχεῖα εἰς τὴν ὑπάρχουσαν παράστασιν, μέχρις οὗ ἀχθῇ αὕτη πρὸς ὠρισμένον τι πέρας. Ἐνταῦθα ἐξετάζεται τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον (ἀπὸ τοῦ σημείου τοῦ ὑποπίπτοντος εἰς τὰς αἰσθήσεις). Τὰ εἶδη ταῦτα τῶν ἐκθέσεων, κατὰ τὰ ὁποῖα κυριαρχεῖ ἡ φαντασία, εἶναι τὰ ἄριστα καὶ καρποφόρατάτα. Ἐνδιατρίβει δὲ περὶ αὐτὰ ὁ παῖς μετὰ μεγάλης εὐαρεστίσεως.

Β. Τὸ διήγημα. Κατὰ τὰ τελευταῖον μνημονευθέντα εἶδη τῶν περιγραφῶν ἐνυπάρχει καὶ τὸ διηγηματικὸν σημεῖον, ἀλλαχοῦ μὲν ἀσθενέστερον, ἀλλαχοῦ δ' ἰσχυρότερον. Ἀπὸ τῶν εἰδῶν ὅμως τούτων διαστέλλονται αἱ καθαφαὶ διηγήσεις. Κατ' αὐτὰς ἡ διάρθρωσις τῆς ὕλης δὲν παρέχει μεγάλας δυσχερείας διότι πρόκειται περὶ ἀλύσεως κρίσεων, περὶ αὐτονοήτου ἐν χρόνῳ ἀλληλουχίας, εἴτε ἡ διήγησις ἀναφέρεται εἰς γλωσσικὴν ἀπεικόνισιν κυρίας τινὸς πράξεως, ἐχούσης αἰτίαν καὶ ἀποτέλεσμα, εἴτε ἔχει ὑποκείμενον τὸν σύνδεσμον ἐνεργειῶν παραλλήλων καὶ σχεδὸν ὁμοίας σημασίας εἰς ἐν ἐνιαῖον καὶ ἀηρητισμένον ὅλον.

Μείζονας δυσχερείας προβάλλει ὁ σχηματισμὸς καὶ ἡ σύνδεσις τῶν προτάσεων καὶ ἡ πιστὴ ἀπόδοσις τῶν ἐννοιῶν κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον. Αἱ γλωσσικαὶ δὲ δυσχερεῖαι δύνανται νὰ αὐξηθῶσι διὰ σκοπίμων παρεμβολῶν ἐν τῇ διηγήσει, π.χ. εὐθέως καὶ πλαγίου λόγου κ.τ.λ. Αἱ παρεμβολαὶ ὅμως αὗται καθιστῶσι τὴν ἑκθεσιν δυσχερῇ καὶ πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται ἐν ἀρχῇ.

Αἱ ἐκθέσεις τῆς ὁμάδος ταύτης δύνανται νὰ προσλάβωσι πλείονας μορφάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται αἱ ἐπόμεναι :

α) Ἀπόδοσις ἐν διηγηματικῇ μορφῇ τοῦ περιεχομένου περιγραφῆς.

β) Ἀπόδοσις διηγήσεως, μεταβαλλομένης τῆς προσωπικῆς ἀπόψεως. Ἀλλὰς λέξεσι, διηγήσις τις, γενομένη, τίθεται εἰς τὸ στόμα ἄλλου προσώπου.

γ) Διήγησις περὶ ἰδίου συμβεβηκότος τοῦ διηγουμένου. Οὕτως ἡ ἑκθεσις, τῆς ὁποίας τὴν ὕλην ἐπέζησεν ὁ διηγούμενος, ἀποτελεῖ τμήμα τοῦ ἰδίου αὐτοῦ βίου.

δ) Χρησιμοποίησις πρὸς διήγημα πορίσματός τινος τῆς διδασκαλίας.

ε) Διήγημα, τοῦ ὁποίου μόνη ἡ ἀρχὴ ἢ τὸ τέλος παρέχεται εἰς τὸν μαθητὴν.

ς) Διάπλασις εἰς διήγημα παραστατικῆς τινος ὁμάδος, εἰλημμένης ἐκ προδιδαχθέντος ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου. Ἐπὶ παραδείγματι χρησιμοποιοῦμεν ὡς διήγημα τμῆμα τῆς φυσικῆς ἱστορίας, προσθέτοντες σημεία, ἅτινα ἡμεῖς πλάττομεν. Ὡσαύτως, μεταφέρομεν τὰ γνωρίσματα τῆς ζωῆς τινος ζώων ἢ φυτῶν γνωστῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας εἰς ἐν ζῶον ἢ φυτόν.

ζ) Διάπλασις ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἰδίου διηγήματος. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς ὁμάδος τῶν ἐκθέσεων ἐκ τοῦ διηγήματος, ὀφείλει ἡ δημιουργικὴ φαντασία νὰ παράσχη τὴν ὕλην, ἐφευρίσκουσα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐμπειρίας τοῦ μαθητοῦ καὶ τῆς προτέρας διδασκαλίας τὸ ὅλον περιεχόμενον. Παραλλαγή τοῦ εἴδους τούτου εἶναι ἡ κατασκευὴ συγκεκριμένης μερικῆς παραστάσεως εἰς διήγημα γενικὸν (ταφή, κηδεία, θείριμος) ἢ κατασκευὴ ἱστορίας τινὸς ἐκ μερικῶν περιπτώσεων, εἰλημμένων καὶ τούτων ἐκ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς προτέρας διδασκαλίας.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶδος εἶναι τὸ δυσχερέστερον. Καὶ κατὰ τὴν πρώ-
την ὁμῶς περιπτῶσιν, καθ' ἣν πρόκειται περὶ ἀπλῆς μεταφορᾶς ὑπαρχουσῶν
παραστατικῶν σειρῶν εἰς ἄλλα πρόσωπα καὶ ἄλλας σχέσεις, ἐμφανίζονται
δυσχέρειαι καὶ διατρέχει κίνδυνον ὁ γράφων νὰ ἐκθέτῃ ἀμφίβολα καὶ ἀπί-
θανα πράγματα, νὰ πλανᾶται εἰς φανταστικὰς σφαῖρας καὶ καθόλου νὰ ἀπο-
μακρύνῃται τῆς ἀληθείας.

Γ. Περιγραφή, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ταυτόχρονος ἀντίληψις τοῦ ἀντικειμένου. Καὶ εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην τῶν ἐκθέσεων περιλαμβάνονται πλείονες ὑποδιαίρεσεις :

α) Περιγραφή ἀντικειμένου, τοῦ ὁποίου τὴν παράστασιν ἀπέκτησαν οἱ μαθηταὶ ἐξ ἰδίας ἐποπτείας. Καὶ δύναται νὰ εἶναι τοῦτο ἢ ἀντικείμενον τοῦ περιβάλλοντος ἢ ὁμᾶς μὲ σαφῶς ἐμφανιζομένην συνάφειαν τῶν διαφόρων τμημάτων (ἡ ἐκκλησία τοῦ χωρίου, τὸ χωρίον αὐτό).

β) Περιγραφή ἀντικειμένου, τοῦ ὁποίου ἡ παράστασις ἐγεννήθη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ γράφοντος κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἄνευ ἐποπτείας, τ.ἔ. διὰ μόνης τῆς φαντασίας.

γ) Περιγραφή ἀντικειμένου, ἀνήκοντος εἰς ὠρισμένην τάξιν, ἢ περιγραφή καὶ τῆς τάξεως αὐτῆς. Ἀποκλειστέαι ὁμῶς ἀπὸ τῶν ἐκθέσεων τοῦ σχολείου αἱ περιγραφαὶ ἀντικειμένων, αὐτοτελῶς πλασθέντων ὑπὸ τοῦ γρά-
φοντος.

Ὁ γενικὸς σκοπὸς τῶν τοιούτων περιγραφῶν καὶ ὁ προσεχέστερος σκο-
πὸς τοῦ γράφοντος εἶναι ἡ γέννησις παρὰ τῷ ἀναγνώστῃ τῆς ἐκθέσεως ὠρι-
σμένης παραστάσεως. Καὶ ἀπαιτεῖται σαφήνεια τῆς παραστάσεως, τελουμένη
διὰ ζωηρᾶς ἐνεργείας τῆς ἀναπαραγωγικῆς φαντασίας καὶ διὰ ζωηρᾶς ὡσαύ-

τως ἐνεργείας τῆς διανοίας εἰς τὸ μερίζειν καὶ ἐκλέγειν τὸ ἐκάστοτε προσήκον. Ἀπάσας ταύτας τὰς ιδιότητες ὀφείλει νὰ κατέχη ὁ περιγράφων.

* Ἄλλα δυσχερέστερα εἶδη ἐκθέσεων εἶναι τὰ ἐπόμενα, τῶν ὁποίων περιγραφή ἐγένετο ἀνωτέρω :

Δ. Ἑκφρασις.

Ε. Ἐπιστολή.

Ζ. Χαρακτηρισμός.

Ζ. Σύγκρισις.

Η. Πραγματεία ἐν στενότερᾳ ἐννοίᾳ. Τὸ εἶδος τοῦτο ἐθεραπεύετο κατ' ἐξοχὴν παλαιότερον, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ πλήρης ἀνέλιξις γενικοῦ τινος θέματος δὲν εἶναι κατορθωτὴ οὐδὲ ὑπὸ ὥριμου ἀνθρώπου, ἂν οὗτος δὲν εἶναι εἰδικῶς μεμορφωμένος καὶ ἠναγκασμένος πρὸς τοῦτο ὥς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον ἀσκεῖ. Ἡ αὐτοτελὴς ἀνάπτυξις γενικῆς τινος ιδέας, ἡθικῆς, λογοτεχνικῆς, ἐπιστημονικῆς κ.τ.λ., τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν γλωσσικὴν μορφήν τῆς ὁποίας ὀφείλει νὰ πλάσῃ τις ἀντλῶν ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ του θησαυροῦ, κεῖται ὑπὲρ τὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα τοῦ μαθητοῦ καὶ εἶναι ἀνωτέρα τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Ἡ ἀδυναμία δ' αὐτοῦ πρὸς τοιοῦτον ἔργον οὐ μόνον ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ χρησιμοποιῇ φράσεις κενὰς περιεχομένου, ἀλλὰ καὶ προκαλεῖ παρ' αὐτῷ ὑπεροψίαν καὶ ἐπιπολαιότητα. Χρῆσις τοιούτων ἐκθέσεων ἐπιτρέπεται μόνον εἰς ἀνώτερα σχολεῖα.

Παρατηρητέα προσέτι καὶ τὰ ἐπόμενα :

α) Ἐκάστη τῶν ἐν τῷ σχολείῳ διδομένων ἐκθέσεων δύναται ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς νὰ καταταχθῇ εἰς μίαν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν ὁμάδων. Δὲν ἔπεται ὅμως ἐκ τούτου, ὅτι πρέπει διὰ τοῦτο καὶ νὰ φέρῃ αὐστηρῶς τὸν τύπον τοῦ εἶδους, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει, διότι ἐκάστη ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ εἰσέρχεται καὶ εἰς ἐδάφη ἄλλων ὁμάδων. Καὶ δὲν πρέπει νὰ δεσμεύωνται οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδηλώσι τὰς προσωπικὰς αὐτῶν κλίσεις.

β) Δὲν εἶναι ὡσαύτως ὀρθὸν νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἡ διαδοχικὴ αὕτη σειρά τῶν ἐκθέσεων, ἡ στηριζομένη ἐπὶ ψυχολογικῶν θεμελιῶν, ἀποτελεῖ ἄλυσιν, τῆς ὁποίας οὐδεὶς κρίκος ἐπιτρέπεται νὰ μετακινήθῃ. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ εἰσάγῃται ὁ μαθητὴς διαδοχικῶς εἰς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον συμβαίνει πολλάκις ἐν τισι σχολείοις νὰ ἀσκῶνται οἱ μαθηταὶ περὶ ἐν τῶν εἰδῶν τούτων καὶ εἶτα νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὸ ἄλλο. Τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι αἱ διάφοροι αὗται ὑποδιαίρέσεις δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς σημασίας. Πλὴν δὲ τούτου, ἐκάστη αὐτῶν ἔχει τὰς ρίζας τῆς εἰς τὴν προτέραν καὶ τοὺς κλάδους τῆς εἰς τὰς ἐπομένας. Προσέτι δὲ ἐν ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν τούτων εἶναι δυνατὰ διάφοροι βαθμίδες ἀνιούσης δυσχερείας, προερχόμεναι ἐν πρώτοις ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Οὕτως ἡ

περιγραφῇ, τὸ διήγημα καὶ τὰ λοιπὰ εἶδη τῶν ἐκθέσεων δύνανται νὰ ἀποβαίνωσι δυσχερέστερα ἔνεκα τοῦ ἐκάστοτε περιεχομένου αὐτῶν. Αἱ δυσχερεῖαι δὲ ποικίλλουσι καὶ ἀναλόγως τῆς ἐκάστοτε παρεχομένης ἐπικουρίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ὥς καὶ ἀναλόγως τῆς γλωσσικῆς ἱκανότητος καὶ τῆς προοιούσης ὠριμότητος τοῦ μαθητοῦ. Οὕτω δὲ συμβαίνει πολλάκις περιγραφῇ τις νὰ ἀποβαίνει δυσχερεστέρα ἢ ἄλλα εἶδη ἐκθέσεων, ἀνήκοντα εἰς ἀνωτέρας κατηγορίας. Ἐπομένως ὥς ἀφίεται ἐλευθερία εἰς τὸν διδάσκαλον ἐν τῷ ζητηματι τούτῳ. Ἄς ἔχη οὗτος τὴν ὁδὸν ἀνοικτήν, ὅπως ἐκλέγῃ ἐκάστοτε τὸ εἶδος τῆς ἐκθέσεως καὶ ὥς ἐπιστρέφῃ συχνάκις καὶ πρὸς τὰ ὀπίσω πρὸς ἐπανάληψιν τῶν μεμαθημένων.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀπορρίπτομεν τὴν ἔλλειψιν παντὸς σχεδίου ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῶν μαθητῶν εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἐκθέσεων. Ἐκαστον τῶν μνημονευθέντων εἰδῶν ἔχει τὸ ἰδιαίτερον αὐτοῦ ἀποτύπωμα, ὑπόκειται εἰς ἰδίους κανόνας, εἶναι δεκτικὸν ἰδιαιτέρων ἀσκήσεων. Διὰ τοῦτο δὲ ὀρθὸν εἶναι νὰ διατρίβῃ ὁ μαθητὴς περὶ ἑκαστον τῶν εἰδῶν τούτων ἐπὶ χρόνον τινα, μέχρις οὗ ἤθελεν ἀποκτήσει ἱκανοποιητικὴν δεξιότητα περὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ἡ ἐπάνοδος εἰς αὐτὸ πρὸς ἀσκήσιν καὶ βραδύτερον μετὰ τὴν μετάβασιν εἰς ἄλλο εἶδος.

Πολλοὶ συνιστῶσιν, ὅπως πρὸς τῆς εἰσαγωγῆς τῶν μαθητῶν εἰς ἑκαστον εἶδος ἐκθέσεων προηγήται θεωρητικὴ διδασκαλία περὶ αὐτοῦ καὶ διδάσκονται οὕτως οἱ μαθηταὶ τὰ συστατικὰ ἐκάστου τῶν ἀνωτέρω εἰδῶν, τὰς διαφορὰς, αἵτινες ὑφίστανται μετὰ τὴν περιγραφῆς, διηγήσεως, πραγματείας κ.τ.λ. τί ἐστὶ προοίμιον, τί ἐπίλογος κ.τ.λ. Τοιαύτη ὅμως διδασκαλία, ἐν ἀρχῇ γενομένη, ἀποτελεῖ λογοκοπίαν, διότι στερεεῖται τῆς ἀπαιτουμένης ἐποπτικῆς βάσεως πρὸς κατανόησιν. Θεωρητικαὶ διδασκαλαὶ περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ ὅφους δὲν ἔχουσι θέσιν ἐν τῷ σχολείῳ, δογματικῶς παρεχόμεναι.

Βεβαίως πρέπει νὰ διδαχθῇ ὁ μαθητὴς κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐκθέσεων πολλὰς τῶν γνώσεων τούτων. Δέον ὅμως νὰ τελεῖται τοῦτο κυρίως κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀναγνωστικῶν τεμαχίων ἐν τε τῷ μαθήματι τῶν νέων ἑλληνικῶν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις γλωσσικοῖς μαθήμασιν. Ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῶν καταλλήλων τεμαχίων ἔχουσι θέσιν αἱ τοιαῦται διδασκαλαί, στηριζόμεναι ἐπὶ ἐποπτικῆς βάσεως. Ἐκεῖ δὲ δύνανται καὶ διὰ καταλλήλου ἀφαιρετικῆς ἐργασίας νὰ ἐξάγονται ὀρισμένοι κανόνες, ὀπλίζοντες τοὺς μαθητάς.

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

Μεγίστη προσοχὴ πρέπει νὰ καταβάλληται εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἐκθέσεων. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δίδονται ἐκθέσεις πρὸς παρασκευὴν εἰς τοὺς μαθητάς καὶ νὰ μένωσιν αἱ ὑπ' αὐτῶν παρασκευαζόμεναι ἀδιόρθωτοι ἢ νὰ

διορθῶνται ἀτελῶς, διότι τὸ τοιοῦτον ἀσκεῖ πολλαπλῶς ὁλεθρίαν ἐπίδρασιν. Ἐν πρώτοις, στερεοποιεῖ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν μαθητῶν τὰ ὑπ' αὐτῶν γεγόμενα σφάλματα. Πλὴν δὲ τούτου, καθιστᾷ αὐτοὺς ἀδιαφόρους πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν ταύτην, ὅταν ἀντιληφθῶσιν ὅτι αὕτη οὐδεμιὰ θὰ τύχῃ ἀναγνωρίσεως καὶ ὅτι τὰ γεγόμενα σφάλματα δὲν θὰ τύχῳσιν ἐλέγχου τινός. Προσέτι δὲ ἡ τοιαύτη ἀδιαφορία τοῦ διδασκάλου καταρρίπτει αὐτὸν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ.

Διὰ τῶν ἐκθέσεων ἐπιζητεῖται, ὅπως οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τῆς ἀνικανότητος περὶ τὴν γραπτὴν διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν ἀνέλθωσι μικρὸν κατὰ μικρὸν διὰ καταλλήλων ἀσκήσεων εἰς τὴν ὁρθὴν καὶ ἐλευθεράν ἔκφρασιν αὐτῶν. Αἱ ἀσκήσεις δ' αὗται ἀναφέρονται τὸ μὲν εἰς τὸ περιεχόμενον, τὸ δὲ εἰς τὴν μορφήν αὐτῶν. Τὸ περιεχόμενον πρέπει νὰ εἴναι ἀληθές, ἡ δὲ μορφή ὁρθὴ καὶ σαφής. Τὸ τοιοῦτον δέ, ὥς εἰκός, δὲν δύναται νὰ κατορθωθῇ διὰ μιᾶς. Ἐπιβάλλονται περιορισμοί, ἀνάλογοι πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ τὰς γνώσεις τοῦ γράφοντος.

Ἡ διόρθωσις τῶν ἐκθέσεων περιλαμβάνει ἀρνητικὸν καὶ θετικὸν μέρος. Τὸ πρῶτον συνίσταται εἰς ἔλεγχον τῶν ἐσφαλμένως γραφέντων. Εἶναι ἀναγκαῖα ἐν πρώτοις ἐργασία, ἀποσκοποῦσα νὰ δείξῃ εἰς τὸν γράψαντα τὰ σφάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέπεσε καὶ ὁδηγοῦσα αὐτόν, ἵνα ἀποφεύγῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἀνακριβείας γλωσσικὰς ἢ γραμματικὰς ἢ λογικὰς ὥς καὶ ἀποκλίσεις ἀπὸ τοῦ κυρίου θέματος διὰ παρεμβολῶν, ἀπομακρυνούσας ἀπὸ τοῦ θέματος καὶ συσκοτιζούσας τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ.

Τὸ δὲ θετικὸν μέρος τῆς διορθώσεως ἔχει σκοπὸν νὰ παράσχῃ συμβουλὰς καὶ νὰ ὑποδείξῃ γνώμας περὶ τοῦ ὁρθοῦ τρόπου τοῦ γράφειν. Καὶ ἀναφέρονται αἱ ὑποδείξεις αὗται τὸ μὲν εἰς τὴν λογικὴν διάρθρωσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ γλωσσικοῦ ὅφους, τὸ δὲ εἰς τὴν γραμματικὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης. Οὕτω θὰ ἐθισθῇ ὁ μαθητὴς, ὅπως διατυποῖ ὁρθῶς τὰς ἰδέας του, τοποθετῇ καταλλήλως τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰς ἀντιρροήσεις αὐτοῦ καὶ τηρῇ τὴν προσήκουσαν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν.

Τὸ ἀτομικὸν ὅφος εἶναι ἔμφυτον. Ἐξαρτᾶται ἐκ δώρων φυσικῶν καὶ ἐκ τῆς καλαισθησίας ἐκάστου. Ὑπόκειται ὅμως καὶ εἰς ἀσκήσιν. Καὶ συνίστανται αἱ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατάλληλοι ἀσκήσεις, αἱ ἀρμόζουσαι εἰς τὸ σχολεῖον, εἰς τὴν κατάλληλον ἐκλογὴν καὶ τοποθέτησιν τῶν λέξεων ἐν τῷ λόγῳ, τὴν κατάλληλον ἐκλογὴν καὶ σύνδεσιν τῶν προτάσεων, τὴν προσήκουσαν προτίμησιν μεταξὺ πλειόνων ὁμοίας σημασίας ἐκφράσεων τῆς καταλλήλου ἐκάστοτε κ.τ.λ. Διὰ τῆς τηρήσεως τοῦ ὁρθοῦ ἐν πάσαις ταύταις ταῖς περιπτώσεσιν εἰσάγεται ἡ μουσικὴ ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐγείρεται παρὰ τῷ ἀναγνώστῃ καλαισθητικὴ εὐαρέστησις.

Μεγάλῃς σημασίας εἶναι προσέτι ἡ ἀπαίτησις, ὅπως καὶ κατὰ τὴν διόρθωσιν τῶν ἐκθέσεων εὐρίσκηται ἐν πλήρει ἐφαρμογῇ ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτενεργ-

γείας τῶν μαθητῶν. Καὶ πρέπει νὰ προτιμῶνται πάντοτε ἐκεῖνοι οἱ τρόποι τῆς διορθώσεως, οἵτινες ἐφαρμόζουσι τὴν ἀρχὴν ταύτην. Ἐπακολουθοῦν τούτου εἶναι, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ παρέχωνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἑτοιματὰ ὀρθὰ ἀντὶ τῶν ἐσφαλμένως γραφέντων, ἀλλὰ πρέπει νὰ προκαλῶνται οἱ μαθηταί, καταλλήλως ὁδηγούμενοι, ὅπως ἀναγνωρίζωσι τὰ ὑπ' αὐτῶν διαπραχθέντα σφάλματα, μέχρι τινὸς δὲ καὶ νὰ ἀνευρίσκωσι μόνοι τὸ ὀρθόν. Ὁ κανὼν οὗτος εἶναι θεμελιώδης καὶ ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ ἀναγνωρίζεται κατὰ κύριον λόγον ἡ ἱκανότης καὶ ἡ εὐσυνειδησία τοῦ διδάσκοντος κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κλάδου.

Προπαρασκευὴ τῶν ἐκθέσεων. Ὁ διδάσκων ὁρίζει κατὰ κανόνα τὸ θέμα, ὅπερ ὀφείλουσιν ἐκάστοτε νὰ πραγματευθῶσιν οἱ μαθηταί. Δὲν ἀρκεῖ ὅμως τοῦτο. Εἶναι ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ προπαρασκευὴ τις εἰς αὐτό. Αὕτη τελεῖται ἐν συνεργασίᾳ μεταξὺ διδασκάλου καὶ μαθητῶν καὶ ἀποσκοπεῖ νὰ διευκολύνῃ τοὺς τελευταίους ἐν τῇ ἐργασίᾳ των. Δι' αὐτῆς κυρίως ἐπιζητεῖται νὰ ἀποφευχθῶσι πολλὰ σφάλματα, ἅτινα ἄλλως εἶναι ἀναπόφευκτα κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν αὐτοῦ καὶ ἅτινα ἐντυπώνονται ἐν τῇ συνειδήσει, εἶναι δὲ δυσχερὲς ἡ ἐξάλειψις αὐτῶν βραδύτερον.

Ἡ προπαρασκευὴ ἐνδείκνυται κυρίως ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι. Καὶ εἶναι ἐν αὐταῖς διεξοδικωτέρα, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἐπόμενα σημεῖα:

α) Οἱ μαθηταί προκαλοῦνται νὰ δηλώσωσι, τί γνωρίζουσι περὶ τοῦ περιεχομένου, ὅπερ κατὰ τὰ προορηθέντα πρέπει πάντοτε νὰ ἀντλήται ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν αὐτῶν.

β) Ἐπακολουθεῖ βραχεῖα κατάταξις τῆς ἀλληλουχίας τῶν νοημάτων, ἅτινα πρέπει νὰ περιληφθῶσιν ἐν τῇ ἐκθέσει. Οὕτω καθορίζεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως καὶ προάγεται κατὰ τὸν τρόπον τούτον ἡ δεξιότης τῶν μαθητῶν περὶ τὸ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι καὶ διατυποῦν πρεπόντως τὰς ἰδέας. Ἀπαιτεῖται ὅμως προσοχή, ὅπως μὴ παρέχωνται ἑτοιμοὶ γνώσεις, δυνάμεναι νὰ εὐρεθῶσιν ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Μετὰ τὴν τοιαύτην προπαρασκευὴν τοῦ περιεχομένου εἶναι ἀναγκαῖα καὶ γλωσσικὴ προπαρασκευὴ αὐτοῦ πρὸς ἀποφυγὴν ἀνορθογραφιῶν καὶ ἄλλων γλωσσικῶν σφαλμάτων, ἅτινα ὡσαύτως εὐχερῶς ἐγκολάπτονται ἐν τῇ συνειδήσει καὶ δυσχερῶς ἀποσπῶνται ἀπ' αὐτῆς διὰ μεταγενεστέρας ἐργασίας. Ἐν πρώτοις, ὀρθογραφοῦνται αἱ κυριώταται λέξεις, αἱ ὁποῖαι ὑποτίθεται, ὅτι θὰ χρησιμοποιοῦνται ἐν τῇ ἐκθέσει, καὶ τῶν ὁποίων ἔχει τὴν ὑπόνοιαν ὁ διδάσκαλος, ὅτι δὲν κατέχουσιν οἱ παῖδες τὴν ὀρθογραφίαν. Αἱ λέξεις αὗται δύνανται καὶ νὰ καταγράφωνται ἐπὶ τοῦ πίνακος. Γίνεται ὡσαύτως ἀσκήσις περὶ τὸ διατυποῦν τὴν αὐτὴν ἰδέαν κατὰ πλείονας τρόπους.

Ἡ τοιαύτη διεξοδικὴ προπαρασκευὴ εἶναι, ὥς εἵπομεν, ἀναγκαῖα ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν. Ἐν δὲ ταῖς ἀνωτέραις περιορίζεται ἡ τοιαύτη ἐργασία εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν κυρίων νοημάτων τῶν ἐκθέσεων καὶ τῆς

ἀλληλουχίας αὐτῶν. Πάντως ὅμως οὐδ' ἐν αὐταῖς ταῖς ἀνωτάταις τάξεσιν ἐπιτρέπεται νὰ καταλείπωνται οἱ παῖδες ἄνευ ἐπικουρίας τινός, διότι θεμελιώδης ἀπαίτησις τυγχάνει, ὡς εἵπομεν, νὰ προλαμβάνονται τὰ σφάλματα. Ἀπασαὶ δ' αὐταὶ αἱ ἐργασίαι τελοῦνται ἐν συνεργασίᾳ διδασκάλου καὶ μαθητῶν. Ἐκ καταλλήλων ἐρωτήσεων τοῦ διδασκάλου ὀδηγοῦμενοι οἱ παῖδες δύνανται μόνον νὰ εὐρίσκωσι τὸ προσήκον, μόνον δ' ἐν ἀδυναμίᾳ αὐτῶν παρέχει ὁ διδάσκαλος τὸ ζητούμενον.

Τρόποι διορθώσεως τῶν ἐκθέσεων. Μετὰ τὴν τοιαύτην προπαρασκευὴν ἐπακολουθεῖ ἡ γραφὴ τῆς ἐκθέσεως, ἣτις συνήθως γίνεται ἐν τῷ σχολείῳ. Ἐν ταῖς ἀνωτέραις ὅμως τάξεσιν δύνανται νὰ ἀνατίθεται αὕτη καὶ ὡς κατ' οἶκον ἐργασία.

Εἰδικώτερον δὲ συνιστῶμεν οὐχὶ ἓνα μόνον τρόπον διορθώσεως, ἀλλὰ πλείονας, στοιχοῦντας πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν ἀρχήν. Καὶ ἀληθῶς πολλοὶ τοιοῦτοι δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, ἐκ τῶν ὁποίων ὑποδεικνύομεν τοὺς ἐπομένους :

α) Ἀναγινώσκεται ἐν τῇ τάξει ἡ ἀρίστη τῶν γενομένων ἐκθέσεων. Αὕτη χρησιμεύει ὡς ὑπόδειγμα καὶ γίνεται μετ' εὐκολίας καὶ εὐαρεστήσεως δεκτὸν τὸ ὕψος τοῦ συμμαθητοῦ ὑπὸ τῶν συμμαθητῶν, οἵτινες ἀποδέχονται αὐτὸ μετὰ μεζονος εὐχερείας ἢ τὸ ὕψος ἑνὸς μεγάλου συγγραφέως. Ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως δὲ ταύτης ἐπακολουθεῖ συζήτησις, ἀναφερομένη καὶ εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ εἰς τὴν γλωσσικὴν μορφήν. Ἐκαστος τῶν συμμαθητῶν ὑποδεικνύει φράσιν προσφορωτέραν κατὰ τὴν κρίσιν του. Οἱ δὲ λοιποὶ, ἔχοντες ἀνοικτὸν πρὸ αὐτῶν τὸ τετραδίον των, διορθοῦσι τὰ ἀναγνωρισθέντα σφάλματα καὶ ὅσα ἄλλα ἀντελήφθησαν κατὰ τὴν συζήτησιν.

β) Ὅταν γίνῃ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ διόρθωσις, ὑπάρχει ἐλπίς, ὅτι θὰ ἔχωσιν ἀναγνωρισθῇ τοὐλάχιστον τὰ κυριώτερα σφάλματα. Πάντως οἱ τοιοῦτοι τρόποι διορθώσεως ἔστωσαν συχνότεροι ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν καὶ ἐπὶ ἡσκημένων μαθητῶν, διότι ἐνέχουσι τὸν κίνδυνον νὰ μένωσιν ἀδιόρθωτα πολλὰ σφάλματα.

γ) Ὁ διδάσκαλος ἔχει προηγουμένως κατ' ἰδίαν ἀναγνώσει πολλὰ τῶν τετραδίων καὶ σημειώσει τὰ σφάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα περιέπεσαν ὅλη ἡ τάξις ἢ οἱ πλείστοι τῶν μαθητῶν. Εἷτα δ' ἐν τῷ σχολείῳ ποιεῖται λόγον περὶ τῶν σφαλμάτων τούτων καὶ προκαλεῖ συζήτησιν πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς αἰτίας ἐκάστου ἐξ αὐτῶν καὶ εὗρεσιν τοῦ ὁρθοῦ. Μετὰ τοῦτο δ' ἐπακολουθεῖ ἡ εἰς ἐπήκοον πάντων ἀνάγνωσις ἐκθέσεών τινων.

δ) Ὡς πρὸς τὰς ἀναγινωσκομένας ἐν τῇ τάξει ἐκθέσεις, ἄλλοτε ἀναγινώσκονται τινες, ἀνήκουσαι εἰς μαθητὰς μετρίας ἱκανότητος, περιέχουσαι τὰ κυριώτερα σφάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέπεσεν ἡ τάξις, διορθοῦνται δὲ ταῦτα διὰ κοινῆς συνεργασίας. Ἄλλοτε ἀναγινώσκονται τινες τῶν ἀπὸ τῶν ἐκθέσεων καὶ ἄλλοτε τινες τῶν χειρίστων. Μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἀνάγνωσιν

νην διόρθωσιν προκαλεῖται ἡ τάξις νὰ χαρακτηρίσῃ μετ' αἰτιολογίας τὴν ἀρίστην αὐτῶν.

ε) Διόρθωσις, γινομένη ὑπὸ τῶν συμμαθητῶν. Αὕτη, στοιχοῦσα ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἶδος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτενεργείας, πρέπει νὰ ἐφαρμόζηται ἐν εὐρείᾳ κλίμακι. Καὶ δύναται νὰ προσλάβῃ καὶ αὕτη τὰς ἐπομένους μορφάς :

ς) 'Ο παρακαθήμενος μαθητῆς (πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ τὰ ἀριστερὰ) ἐντὸς τακτῆς ὥρας διορθοῖ τὴν ἔκθεσιν τοῦ συμμαθητοῦ του, ὑπογραμμίζων ἀπλῶς τὰ γενόμενα σφάλματα. Ἡ ἐργασία αὕτη περατοῦται ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν. Μετὰ τοῦτο δ' ἐπακολουθεῖ κοινὴ συζήτησις ἐν τῇ τάξει ἐπὶ τινων ἐκθέσεων.

ζ) Τὸ ἔργον τοῦτο τῆς διορθώσεως ὑπὸ τοῦ συμμαθητοῦ δύναται νὰ ἐκτελεῖται καὶ κατ' οἶκον. Ἐπακολουθεῖ δὲ καὶ κατὰ τὴν περιπτῶσιν ταύτην κοινὴ συζήτησις ἐν τῇ τάξει. Κατ' αὐτὴν ὁμιλοῦσι πρῶτοι οἱ ἀναλαβόντες τὴν διόρθωσιν. Καὶ διὰ ταύτης τῆς συζητήσεως ἀνευρίσκονται τὰ σφάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέπεσαν οἱ πλείστοι τῶν γραφάντων καὶ διὰ κοινῆς συνεργασίας ὑποδεικνύονται αἱ πηγαὶ τῶν σφαλμάτων τούτων.

η) Τὸ ἔργον τῆς κατ' οἶκον διορθώσεως δύναται νὰ ἀναλαμβάνῃ καὶ εἰς μόνος μαθητῆς. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἄς ἀνατίθῃται τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τοὺς ἱκανωτέρους, χωρὶς νὰ φαίνεται, ὅτι τελεῖται τοῦτο ἀπὸ σκοποῦ. Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην διόρθωσιν ἐπακολουθεῖ συζήτησις ἐν τῇ τάξει. Καὶ καθ' ἃς ὅμως περιπτώσεις διεξάγεται τὸ τοιοῦτον ἔργον ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ὁφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ σχηματίζῃ ἰδέαν περὶ τῆς γενομένης ἐργασίας δι' ἀναγνώσεως κατ' ἰδίαν ἐκθέσεων τινων. Οὕτω θὰ ἐλέγχῃ, ἐὰν τὸ ἔργον τῆς διορθώσεως ἐξετελέσθῃ μετ' εὐσυνειδησίας ὑπὸ τῶν ἀναλαβόντων αὐτὸ μαθητῶν.

θ) Συχνὸν εἶδος διορθώσεως εἶναι ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ποιεῖται τὴν διόρθωσιν. Καὶ κατὰ τὴν περιπτῶσιν δὲ ταύτην δύναται νὰ ἐφαρμόζηται ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτενεργείας τοῦ μαθητοῦ κατὰ διαφόρους τρόπους. Εἰς δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι νὰ μὴ παρέχῃ ὁ διδάσκαλος ἔτοιμον τὸ ὁρθόν, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ ὑπογραμμίζῃ τὸ γενόμενον σφάλμα καὶ ὑποδεικνύῃ τὸ εἶδος αὐτοῦ, ὃ δὲ μαθητῆς νὰ ἀνευρίσκῃ τὸ ὁρθὸν δι' ἰδίας ἐνεργείας. Τοῦτο δὲ διευκολύνεται διὰ συμβόλων, δηλούντων τὸ εἶδος ἐκάστου σφαλματος.

Παραλαμβάνων δηλαδὴ ὁ διδάσκαλος κατ' οἶκον τὰ τετράδια, ὑπογραμμίζει δι' ἐρυθροῦ μέλανος ἕκαστον σφάλμα καὶ ὑποδεικνύει διὰ τοῦ σχετικοῦ συμβόλου, ὅπερ τίθεται κατὰ σύντημσιν ἐν τῷ περιθωρίῳ τοῦ τετραδίου. Τοιαῦτα σύμβολα δύνανται νὰ χρησιμοποιοιῶσι τὰ ἐπόμενα :

Ο = Ὁρθογραφικὸν σφάλμα.

Γρ. = Γραμματικὸν σφάλμα.

Στ. = Σφάλμα στίξεως.

Συντ. = Συντακτικὸν σφάλμα.

Ε. = Σφάλμα περὶ τὴν ἔκφρασιν.

Υ. = Σφάλμα ὕφους (πλεονασμοί, ἀτυχή σχήματα λόγου, κακὴ τοποθέτησις τῶν λέξεων κ.τ.λ.).

Πρ. = Πραγματικὸν σφάλμα.

; = Ἀπορία τοῦ διδασκάλου. Συζητήσιμα σημεία.

Κλείς τῶν συμβόλων τούτων θὰ ἔχῃ καταχωρηθῇ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους ἐν ἀρχῇ τοῦ τετραδίου τῶν ἐκθέσεων, ἵνα οὗτος ἀνατρέχῃ εὐκόλως εἰς αὐτήν.

Πλὴν ὅμως τῶν μερικῶν τούτων διορθώσεων πρέπει νὰ γίνωνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ ἄλλαι παρατηρήσεις περὶ τοῦ περιεχομένου ἐκάστης ἐκθέσεως, σημειούμεναι γραπτῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐν τέλει τῆς ἐκθέσεως. Αὗται ἀναφέρονται εἰς τὸ περιεχόμενον, τὴν γλῶσσαν, τὸ θέμα καὶ καθόλου τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς ἐκθέσεως, τὴν καλλιγραφίαν, τὴν καθαριότητα τοῦ τετραδίου κ.τ.λ.

Τὰ τετράδια, οὕτω διορθωμένα, ἐπιστρέφονται εἰς τοὺς κατόχους αὐτῶν. Ὁ δὲ διδάσκαλος ποιεῖται εἰς ἐπήκοον πάντων γενικὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας θεωρεῖ ἀναγκαίας καὶ παραγγέλλει εἰς τοὺς κατόχους, ὅπως διορθώσωσιν αὐτάς. Αἱ παρατηρήσεις καλὸν εἶναι νὰ γίνωνται κατὰ εἶδη, (σφάλματα πραγματικά, λογικά, γραμματικά, συντακτικά). Μετὰ ταῦτα δὲ ἀποδίδονται εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ τετράδια αὐτῶν καὶ προκαλοῦνται οὗτοι νὰ προβῶσιν εἰς τὴν διόρθωσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καταγεγραμμένων συμβόλων. Δύναται δὲ καὶ ἡ διόρθωσις αὕτη νὰ γίνη ἀπὸ κοινοῦ. Πάντες δηλαδὴ ἔχουσιν ἐπὶ τῶν θρανίων ἀνοικτὰ τὰ τετράδια αὐτῶν. Εἷς δ' ἐξ αὐτῶν καλεῖται νὰ ἀναγνώσῃ ἐξ ἀρχῆς τμῆμά τι τῆς ἐκθέσεως καὶ ἕκαστος προσέχει εἰς τὰ σφάλματα, ἅτινα ἔχει ἐπισημάνει ὁ διδάσκων. Ἐὰν δὲ μαθητὴς τις δὲν εὐρίσκη τὸ ὀρθόν, προκαλεῖ συζήτησιν πρὸς εὔρεσιν αὐτοῦ.

Ἀφοῦ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον διορθωθῶσι τὰ σφάλματα, τὰ ὑπάρχοντα παρ' ἅσων ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι τμήματι, ἄλλος μαθητὴς ἀναγινώσκει τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα καὶ χωρεῖ ὁμοίως ἡ ἐργασία μέχρι διορθώσεως τῶν σφαλμάτων τῆς ὅλης ἐκθέσεως. Ὁ δὲ διδάσκων προβαίνει εἰς ἔλεγχον τῆς γενομένης ἐργασίας. Πρὸς διευκόλυνσιν δὲ πρέπει νὰ ἐθισθῶσιν οἱ μαθηταί, ὅπως σημειῶσιν ἀριθμητικῶς τὰ εὑρεθέντα ὀρθῶς κάτωθι τῆς ἐκθέσεως.

Ἐὰν ὅμως παρὰ τὴν φροντίδα, τὴν ὁποίαν καταβάλλει ὁ διδάσκων, ἤθελε παρατηρηθῇ, ὅτι ἐκθεσίς τις περιέχει πληθὺν σφαλμάτων, πρὸς ἐπινόρθωσιν τῶν ὁποίων δὲν ἀρκεῖ οὐδ' ἡ μᾶλλον προσεκτικὴ διόρθωσις, ἐνδείκνυται ἡ λήψις ριζικωτέρων μέτρων, τῶν ὁποίων κυριώτατα εἶναι ἡ συστηματικὴ ἐπανάληψις ὠρισμένων κεφαλαίων τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ εἰδικωτέρων ἀσκήσεων, ἀναλόγων πρὸς τὰ παρατηρηθέντα σφάλματα.

Προσέτι πρέπει νὰ δοθῶσιν αἱ δέουσαι ὁδηγαί εἰς τοὺς μαθητάς, ὅπως ἕκαστος αὐτῶν προβαίῃ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, ἰδίᾳ δ' ἐν τέλει ἑκάστου ἐξαμήνου, εἰς ἀνασκόπησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων σφαλμάτων κατὰ εἶδη. Πρέπει δ' ἡ ἐργασία αὕτη νὰ τελεῖται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καθίσταται πρόδηλον καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ εἰς τὸν μαθητὴν, ποῦ ἔγκειται ἡ ἀδυναμία τοῦ γράψαντος.

Τέλος δὲ κατὰ τὴν ἐπισκόπησιν τῶν σφαλμάτων ἑκάστης ἐκθέσεως αἱ ἐπακολουθοῦσαι ἀσκήσεις πρέπει νὰ εἶναι διττῆς φύσεως, γενικαὶ τῆς τάξεως, καὶ ἀτομικαί, ἀναφερόμεναι εἰς ὀρισμένους μαθητάς ἢ εἰς ὁμάδας αὐτῶν. Ἐπὶ παραδείγματι τοιαύτη διόρθωσις ἔστω ἡ ἐπομένη :

Διάρθρωσις τῆς ἐργασίας διορθώσεως τῶν ἐκθέσεων

1. Γενικὴ ἐντύπωσις τοῦ διδασκάλου, συναγομένη ἐξ ἀναγνωσθεισῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκθέσεων.

2. Γενικὰ καὶ κεφαλαιώδη σφάλματα τῶν μαθητῶν, συναγόμενα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

3. Διανομὴ τῶν τετραδίων καὶ αὐτενεργὸς διόρθωσις αὐτῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

4. Λύσεις ἀποριῶν διὰ κοινῆς ἐργασίας τῆς τάξεως.

5. Ἀνάγνωσις εἰς ἐπὶ ἑκάστον πάντων ἐκθέσεων τινων καὶ κρίσεις τῶν μαθητῶν κατόπιν κοινῆς συζητήσεως.

6. Ἐκλογὴ μιᾶς ἢ δύο τῶν ἀρίστων ἐκθέσεων, αἵτινες δύνανται καὶ νὰ καταγράφωνται εἰς τετράδιον, ἐπὶ τούτῳ τηρούμενον, ἢ νὰ δημοσιεύωνται εἰς τὴν μαθητικὴν ἐφημερίδα.

Ἐν τέλει παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ ἐκθέσεις καθίστανται πράγματι ὀφελιμοὶ καὶ προάγουσι πραγματικῶς καὶ γλωσσικῶς τοὺς μαθητάς, ὅταν περιέχωσιν ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερα σφάλματα. Τοῦναντίον ἐκθεσεῖς, γέμουσαι σφαλμάτων, οὐ μόνον ἀποθαρρύνει τὸν γράψαντα, ἀλλὰ καὶ στερεοποιεῖ τὰ γενόμενα σφάλματα ἐν τῇ συνειδήσει του. Διὰ τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δεξιότητος τοῦ διδάσκοντος, ὅπως διὰ καταλλήλου ἐκλογῆς τοῦ θέματος καὶ τῆς προσηκούσης προπαρασκευῆς αὐτοῦ φροντίξῃ νὰ ἀποφεύγηται ἡ παραγωγή σφαλμάτων. Ἐκθέσεις, περιέχουσαι πολλὰ σφάλματα, ἐλέγχουσιν, ὅτι χωλαίνει ἐν τῇ τάξει ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία καὶ ὅτι ὁ διδάσκαλος ἀστοχεῖ ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων καὶ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰς γλωσσικὰς καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις τῶν μαθητῶν ἐν ταῖς ἀπαιτήσεσι, τὰς ὁποίας προβάλλει εἰς αὐτούς.

ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΝ

Ἐκ τῶν λεχθέντων καταφαίνεται, ὅτι αἱ ἐκθέσεις σὺν τῇ σπουδαιότητι αὐτῶν ἀποτελοῦσι καὶ ἓνα τῶν δυσχερεστέρων κλάδων τῆς διδασκαλίας. Ἡ ἐπιτυχία δ' αὐτῶν ἐξαρτᾶται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῆς ἱκανότητος τοῦ διδασκάλου. Ὅφειλει οὗτος νὰ εἶναι γνώστης τῶν ἰδιορρυθμιῶν τοῦ ὁρθοῦ λόγου καὶ κάτοχος τῆς δεξιότητος ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν σχετικῶν μεθοδικῶν ἀπαιτήσεων.

Ὅφειλει ἰδίως νὰ ἔχη τὴν ἀπαιτουμένην δεξιότητα πρὸς ἐκλογὴν τῶν ἐκάστοτε ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς μαθητὰς ἐκθέσεων. Ἡ ἐκλογὴ δ' αὕτη δὲν δύναται νὰ γίνη ὑπ' αὐτοῦ προχειρῶς ἐν τῷ σχολείῳ, ἀλλ' ἀποτελεῖ τμῆμα ἐπιμελοῦς προπαρασκευῆς, ἀναφερομένης εἰς πλείονα σημεῖα. Οὕτως ὀφείλει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ὁρθὴν κατανομήν τῶν ἐν τῇ τάξει του ἐπιβλητέων ἐκθέσεων. Μετὰ τοῦτο δ' ἐκλέγει τὸ ἐκάστοτε προτιμητέον εἶδος. Εἴτα ἐκλέγει εἰδικῶς τὸ θέμα. Τοῦτο δ' ἀποτελεῖ ἀρχὴν περαιτέρω ἐργασίας αὐτοῦ, ἀναφερομένης εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν, ἣτις πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὴν ἐκθεσιν, καὶ εἰς τὰ σημεῖα τῆς διαρθρώσεως αὐτῆς, ὥστε αὕτη νὰ μὴ ὑπερβαίῃ τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν. Τὸ κορύφωμα δὲ τῆς τοιαύτης προεργασίας τοῦ διδασκάλου εἶναι, ἂν οὗτος ἐπιχειρῇ ἐνίοτε νὰ γράφῃ ὑπόδειγμα ἐκθέσεως, στοιχούσης πρὸς τὰς σκέψεις καὶ τὰς γλωσσικὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν του.

Ἐν τῇ προπαρασκευαστικῇ ταύτῃ ἐργασίᾳ ἃς ὑπογραμμίσῃ τὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς μορφάς, εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν. Ὡσαύτως δείγμα ἐπιμελοῦς προπαρασκευῆς τοῦ διδασκάλου εἶναι νὰ προβλέπῃ ἐκάστοτε, τίνες περιπτώσεις δύνανται νὰ ἐμφανισθῶσιν, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν σίξιν, τίνα δυσχερέστερα σημεῖα ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν καὶ τὴν διάταξιν τῶν ἰδεῶν δύναται νὰ παρέχῃ ἢ νέα ἐκθεσις ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς προγενεστέρας καὶ τίνα νέα ἐφόδια δύνανται νὰ ἀποκομίσωσιν οἱ μαθηταὶ ἐξ αὐτῆς.

Κατόπιν τοιαύτης ἐργασίας εἰσέρχεται ὥπλισμένος εἰς τὴν τάξιν. Γινώσκει τοὺς ἐπιδιωκτέους σκοποὺς, γενικοὺς καὶ μερικοὺς, καὶ οὔτε σπουδαῖόν τι παραλείπει οὔτε εἰς ἐπουσιώδη σημεῖα χρονοτριβεῖ. Ἔχει προσέτι ἀσφαλὴ ἐφόδια πρὸς κρίσιν τῶν ἐργασιῶν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ἱκανότητα, ὅπως ὑποβοηθῇ εἰς ὕψωσιν τῆς δεξιότητος αὐτῶν ἐν τῷ σπουδαιότατῳ τούτῳ τομεῖ τῆς διδασκαλίας.

Οὕτως ὥπλισμένος γινώσκει, τίνας ἐπικουρίας πρέπει νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ τίνας ἀπαιτήσεις δύναται νὰ προβάλλῃ εἰς αὐτοὺς. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι κατὰ τὴν παροχὴν τῶν ἐπικουριῶν τούτων δὲν εἶναι ἀδιά-

φορον, ἐὰν πρόκειται νὰ εἰσαγάγῃ εἰς νέον εἶδος, ὁπότε εἶναι ἀναγκαῖαι αἱ δέουσαι προεισαγωγικαὶ ὁδηγαί.

Τέλος εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ διδασκάλου ἀνήκει καὶ ἡ κρίσις, ποῖον τρόπον διορθώσεως ἐκάστης ἐκθέσεως πρέπει νὰ προτιμῇ ἐκάστοτε. Καὶ εἶναι ἀναγκαῖα ἐναλλαγή καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ, ἥτις καὶ τὴν μονοτονίαν ἀποδιώκει καὶ τὰ τρωτά, τὰ ὅποια ἕκαστον εἶδος διορθώσεως πιθανὸν νὰ συνεπάγεται, ἐξουδετεροῖ.

Κατόπιν τοιαύτης προπαρασκευῆς, ὡς ὁρθότατα παρατηρεῖ ὁ F a s s b i n d e r, « ὁ διδάσκαλος βλέπει ἐκ τῶν προτέρων τὰς ἐργασίας τῶν μαθητῶν του καὶ διαγινώσκει τὰς διαβαθμίσεις αὐτῶν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἐκάστης τῶν βαθμίδων τούτων. Δὲν πρέπει δὲ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας νὰ θεωρῇται ὡς παράδοξον, ἐὰν ὁ διδάσκαλος καταλαμβάνηται ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ κλάδου τούτου τῆς διδασκαλίας καὶ δεικνύῃ κατανόησιν τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ καὶ διαφέρων καὶ ἀναγνώρισιν τῶν προόδων καὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτῶν ».

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ